

**Dr Mirosinka Dinkić
Jelena Momčilović**

CENA SAMOSTALNOSTI

**Analiza opravdanosti ulaganja u organizovanje servisa personalnih asistenata
za pomoć osobama sa invaliditetom u Srbiji**

Beograd, septembar 2005.

Impresum:

Izdavač**Centar za samostalni život invalida Srbije (logo CSŽ)**

11000 Beograd, Milenka Vesnića 3

+381 11 360 55 09; cilsrbija@digit.co.yu**Naziv publikacije****CENA SAMOSTALNOSTI****Analiza opravdanosti ulaganja u organizovanje servisa personalnih asistenata za pomoć osobama sa invaliditetom u Srbiji****Autori****Za izdavača****Borivoje Ljubinković****Urednik****Gordana Rajkov****Dizajn korica i prelom****INCOGNITO Advertising&Media****Dobropoljska 26, Beograd****Štampa****CELEST Design****Voje Nikolajevića 26, Leskovac****Tiraž****500****Beograd, septembar 2005.****Istraživanje i izdavanje ove publikacije finansirala je Agencija za razvoj Vlade Republike Irske – Development Cooperation Ireland (logo DCI) i Katolička služba za pomoć – Catholic Relief Services (CRS) * logo****CIP**

SADRŽAJ

- I. Predgovor**
- II. Rezime**
- III. Resumee**
- IV. Uvod**
- V. Analiza društvenog aspekta osoba sa invaliditetom u Srbiji**
- VI. Elementi za metodologiju Cost-Benefit Analize**
- VII. Cost-Benefit Analiza primene Programa personalnih asistenata**
- VIII. Struktura finansiranja modela personalne asistencije u Srbiji**
- IX. Zaključna razmatranja**
- X. Executive Summary**
- XI. Institut G17+**
- XII. Centar za samostalni život invalida Srbije**
- XIII. Development Cooperation Ireland**
- XIV. Izvori informacija**

PREDGOVOR

Svako demokratsko društvo garantuje pojedincima pravo na dostojanstvo i samoodredjenje, što se odnosi na stanovanje, odmor, posao i izbor karijere, religiju, seksualnost, dakle život uopšte. Osobe sa invaliditetom u svakodnevnom životu su često onemogućene u ostvarivanju ovih prava i godinama su živele životom pasivne zavisnosti, naučene da čekaju pomoć i podršku drugih, kada i kako tim drugima odgovara.

Ovo istraživanje je deo projekta Servis personalnih asistenata u Srbiji, čiji je cilj predstavljanje novog tipa servisa podrške osobama sa telesnim invaliditetom, koji u svetu postoji i uspešno se primenjuje decenijama. Istraživanje je imalo za cilj da pokaže ekonomsku opravdanost uvođenja ovakve vrste servisa i u našoj zemlji, budući da je jedno drugo istraživanje o Specifičnostima siromaštva osoba sa invaliditetom pokazalo da je upravo nepostojanje odgovarajućih servisa podrške jedan od razloga što su osobe sa invaliditetom u kategoriji najsiromašnijih od siromašnih.

Projekat Servis personalnih asistenata u Srbiji je imao za cilj da pokaže da je uz obezbedjeno finansiranje i personalnu asistenciju moguće prevazići fizičku zavisnost osoba sa invaliditetom, omogućiti im ostvarivanje punog građanskog, ljudskog, društvenog, intelektualnog, kulturnog potencijala i promovisanje opšte svesti o tome da je samostalnost stanje uma a ne mišićna funkcija.

Da bi ovaj projekat bio moguć i ovo istraživanje sprovedeno imali smo ogromnu finansijsku pomoć Agencije za razvoj Vlade Republike Irske (Development Cooperation Ireland), na čemu im se neizmerno zahvaljujemo.

Kontinuiranu primenu projekta takodje su finansijski i moralno pomogli Katolička služba za pomoć (Catholic Relief Services) i Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalna pitanja Vlade Republike Srbije.

Gordana Rajkov, menadžer projekta

REZIME

Ovaj rad je deo šireg projekta «Servis personalnih asistenata u Srbiji» koji realizuje Centar za samostalni život invalida Srbije, u saradnji sa Katoličkom službom pomoći (CRS) i uz finansijsku podršku Razvojne Agencije Vlade Republike Irske (Development Cooperation Ireland). Cilj projekta je podrška samostalnom životu i punom građanskom učešću osoba sa invaliditetom (OSI) i njihovih udruženja u Srbiji.

Suština modela personalne asistencije je, sa jedne strane, oslobađanje ličnosti osoba sa invaliditetom uz personalnog asistenta. Sa druge strane, on predstavlja podršku porodici na dva načina: prvo, oslobađa članove porodice da ostvaruju participaciju u društvu i da na kvalitetniji način organizuju život u porodici; drugo, ovaj model omogućava da osoba sa invaliditetom može da osnuje svoju porodicu i da preuzme odgovarajuću ulogu u porodici. Model personalne asistencije omogućava i promene u poimanju invalidnosti – od medicinskog modela zasnovanog na personalnim činocima prema socijalnom modelu koji obezbeđuje razumevanje invalidnosti kao interaktivnog procesa između ličnih činilaca (oštećenje ili nesposobnost) i činilaca okruženja koji se manifestuju kao prepreke u ostvarivanju inkluzije osoba sa invaliditetom. Uz personalnog asistenta osoba sa invaliditetom, može znatno lakše da ostvaruje socijalnu i društvenu uključenost iz čega proizlazi i odgovarajuća ekonomska i društvena dobit.

Osnovni cilj Cost-Benefit analize ulaganja u organizovanje mreže servisa personalnih asistenata za pomoć osobama sa invaliditetom u Srbiji je da ukaže na ekonomsku i društvenu efikasnost ovog modela pomoći osobama sa invaliditetom u odnosu na do sada primenjivane modele u Srbiji. Analiza ekonomskih koristi po osnovu primene Programa personalnih asistenata u ovom istraživanju ima dva pristupa:

U **prvom**, koristi su definisane kao razlika između ukupnih troškova po korisniku (I varijanta), kao i troškova koji se odnose na bruto zarade zaposlenih (II varijanta) u državnoj ustanovi za smeštaj osoba sa invaliditetom i troškova vezanih za bruto zarade personalnih asistenata;

U **drugom**, koristi su definisane kao razlika između bruto zarada personalnih asistenata i bruto zarada zaposlenih korisnika usluga personalnih asistenata.

U istraživanju se razmatra i **treći dodatni pristup** čiji se pozitivni efekti od primene modela personalne asistencije najneposrednije odražavaju na poboljšanje kvaliteta života osoba sa invaliditetom. Bitno poboljšanje kvaliteta životnog standarda i kvaliteta zadovoljavanja svakodnevnih potreba osoba sa invaliditetom, su veoma visoko vrednovani benefiti. Ako se ovi tzv. ekonomski nemerljivi benefiti dodaju ocenjenim ekonomskim efektima po osnovu prvog i drugog pristupa obračuna neto koristi, dolazi se do zaključka da je **Cost-Benefit analiza ulaganja u organizovanje mreže servisa personalnih asistenata za pomoć osobama sa invaliditetom u Srbiji pokazala da je model personalne asistencije visoko isplativ.**

U strukturi sredstava za finansiranje modela personalne asistencije u Srbiji, u 2006. i 2007. godini, najveći udeo imali bi donatori (49,9% i 42,7%, respektivno), dok bi se u 2008. godini njihov udeo smanjio na 35,2%. Osobe sa invaliditetom učestvovala bi u 2006. godini sa 12,7%, u 2007. sa 19,9% i u 2008. godini sa 27,5% od zarade asistenata. Učešće države u finansiranju bruto zarada personalnih asistenata iznosilo bi 37,4% za sve tri godine. Učešće korisnika bazira se na pretpostavci da će se u 2006. godini iznos tuđe pomoći i nege povećati i da će njeno učešće u prosečnoj zaradi na nivou Republike iznositi 70%. Osobe sa invaliditetom bi plaćale iz tuđe pomoći i nege deo iznosa za usluge personalnih asistenata, koji bi u 2007. godini iznosio 30%, a u 2008. godini 40%. od iznosa naknade za tuđu pomoć i negu. Kada bi država preuzela i deo donatorskih sredstava, učešće državnih sredstava za ove namene u projektovanom GDP iznosilo bi od 0,00038% do 0,0012% u 2008. godini, u zavisnosti od broja angažovanih personalnih asistenata. To bi za budžetske fondove predstavljalo relativno malo opterećenje i Srbija bi mogla nakon 2008. da preuzme ovu obavezu.

Uvođenje modela personalnog asistenta na način kako je to urađeno u toku realizacije ovog Projekta, bi podstaklo brže zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji i njihovo angažovanje u trećem sektoru.

Centar za samostalni život invalida Srbije treba da dobije akreditaciju za obavljanje treninga i obuke kako potencijalnih korisnika servisa, tako i lica koja bi se bavila poslovima personalne asistencije.

Cost-Benefit analiza ulaganja u organizovanje mreže servisa personalnih asistenata za podršku osobama sa invaliditetom u Srbiji

1. Uvod

1.1 O projektu i istraživanju

Ovaj rad je deo šireg dvogodišnjeg projekta pod nazivom «Servis personalnih asistenata u Srbiji» koji realizuje Centar za samostalni život invalida Srbije, u saradnji sa Katoličkom službom pomoći (CRS). Cilj projekta je podrška samostalnom životu i punom građanskom učešću osoba sa invaliditetom (OSI) i njihovih udruženja u Srbiji.

Glavni segmenti Projekta su organizovanje i vođenje službe Servisa personalnih asistenata u pet gradova Srbije¹, organizovanje edukacije za sticanje veština samostalnog života i participativno-akciono istraživanje (uključujući i cost-benefit analizu) koje treba da pokaže mogućnosti uvođenja ovakvog oblika podrške u sistem socijalne podrške osobama sa invaliditetom u Srbiji. Glavni finansijer Projekta je Agencija za razvoj Vlade Republike Irske (Development Cooperation Ireland), uz podršku Katoličke službe pomoći i Vlade Republike Srbije. Ciljna grupa Projekta su osobe sa teškim telesnim invaliditetom.

Osnovni cilj Cost-Benefit analize ulaganja u organizovanje mreže servisa personalnih asistenata za pomoć osobama sa invaliditetom u Srbiji je da ukaže na ekonomsku i društvenu efikasnost ovog modela pomoći i podrške osobama sa invaliditetom u odnosu na do sada primenjivane modele zaštite u Srbiji.

1.2 Personalna asistencija i samostalni život

Da bi se bolje razumeli rezultati ovog istraživanja, neophodno je prethodno definisati neke pojmove, kao što su samostalni život i personalni asistenti, jer su ovi pojmovi na našim prostorima relativno malo poznati.

Samostalni život invalida ne znači *fizički* samostalno obavljanje svakodnevnih aktivnosti, već podrazumeva da osoba sa invaliditetom samostalno donosi *odluke* o načinu zadovoljavanja svojih potreba koje sama najbolje poznaje. Ovaj pristup poznat je kao **filozofija samostalnog života invalida**, koja sledi iz socijalnog pristupa invalidnosti i bazira se na principu da osobe sa invaliditetom nisu pasivni primaoci nege i staranja, već ljudi koji mogu i imaju pravo da kontrolišu svoje živote, da prave izbor, donose odluke i za njih preuzimaju odgovornost.

1.3 Servis personalnih asistenata - SPA kao oblik službe podrške

Personalni, tj. lični asistent podrazumeva da je podrška asistenta usmerena na zadovoljavanje potreba samo jedne određene osobe sa invaliditetom – korisnika. To obezbeđuje najkvalitetniju uslugu, jer se ona pruža

---

¹ Beograd, Smederevo, Jagodina, Leskovac i Sombor

prema specifičnim i individualnim potrebama svakog korisnika, koje on sam definiše i obučava svog asistenta kako da mu na najbolji način asistira u zadovoljavanju tih potreba.

Servis personalnih asistenata spada u najvažnije oblike podrške koji omogućavaju samostalnost osoba sa invaliditetom. To je samo jedan od oblika društvene podrške za osobe sa invaliditetom, čije postojanje ne isključuje i ostale oblike vaninstitucionalne zaštite. Principi rada servisa su da:

- korisnik sam odabira i zapošljava svog asistenta
- određuje opis posla i vreme kada će se usluge pružiti
- obučava asistenta kako da mu najbolje asistira u zadovoljavanju potreba
- usmerava i kontroliše rad asistenta i kvalitet usluga

Osobe sa invaliditetom koje koriste servis personalnih asistenata, imaju ulogu poslodavca, menadžera i trenera za svoje asistente, za šta je potrebno određeno znanje i veština, te je stoga neophodna prethodna obuka za korisnike kako bi mogli da funkcionišu u svim ovim ulogama.

Problematika kojom se mi bavimo u ovom radu je usmerena upravo na sagledavanju ostvarivanja ekonomske efikasnosti u implementaciji Programa pružanja usluga osobama sa invaliditetom od strane personalnih asistenata. Ovaj program treba da omogući što veće osamostaljivanje osoba sa invaliditetom kao ličnosti. Cost-Benefit Analiza je ključni instrument efikasnog upravljanja modelom servisa personalnih asistenata.

Rad Laurie E. Powers (2003) *“Self-Determination and Person-Directed Support”* se bavi upravo ovom problematikom usluga ličnog asistenta. Prema njemu modeli dugoročnih usluga usmerenih prema ličnosti, a koji su namenjeni osobama sa invaliditetom, obuhvataju sledeće elemente:

1. prava i odgovornosti korisnika usluga;
2. individualizovano planiranje usluga prema potrebama korisnika;
3. izbor korisnika, obuka i supervizija davalaca usluga;
4. ograničeni nadzor od strane medicinskih radnika;
5. fleksibilne pogodnosti, koje obuhvataju ličnu pomoć, pomoćna sredstva, prilagođavanje sredine, edukaciju korisnika, prijatelje/saveznike
6. individualizovano finansiranje usluga kroz gotovinsko plaćanje korisnicima ili ovlašćenje korisnika za plaćanje usluga preko agencije ili fiskalnog posrednika, i
7. definicija korisnika i praćenje kvaliteta usluga.

Ovde se ističe da modeli usluga oblikovanih prema ličnim potrebama korisnika mogu biti osmišljeni tako da omoguće različite nivoe kontrole, uključujući i (a) direktna gotovinska plaćanja i savetovanje za osobe odgovorne za sve aspekte upravljanja fondovima i uslugama; (b) programi fiskalnog posredovanja koji preuzimaju odgovornost za administrativne funkcije zapošljavanja (platni spisak, porezi, papirologija) dok korisnici upravljaju svojim uslugama; (c) programi podrške koji pružaju pomoć korisnicima kod aktivnosti kao što je koordinacija usluga, posredovanje od strane pomagača i trening asistenata; (d) samo-usmereni programi upravljanja slučajem, koji aktivno uključuju korisnike u odlučivanje o njihovim uslugama, ali zadržavaju kontrolu nad upravljanjem fondovima i uslugama, i (e) program raznolikih usluga, gde korisnici mogu da biraju iz asortimana gore pomenutih opcija.

Većina programa oblikovanih prema ličnim potrebama korisnika pružaju korisnicima samo jednu od ovih opcija, pre nego ceo asortiman podrške. Kada postoji izbor usluga, obično je to izbor između programa koji

omogućavaju gotovinske isplate dok je na korisniku da upravlja uslugama ili programima koji dozvoljavaju korisniku da prepusti upravljanje uslugama nekoj agenciji. U nekim slučajevima, podrška se može dobiti i od agencije koja pomaže korisniku u vezi sa administrativnim stranama zaposlenja (npr. plate). Tri najzastupljenija oblika usluga oblikovanih prema ličnim potrebama korisnika koja su ovde razmotrena su: usluge ličnog asistenta, usluge prijatelja i pomoć u novcu i savetovanje.

Predmet ovog istraživanja su usluge ličnog asistenta. Kroz istoriju, velika pažnja pri osmišljavanju usluga usmerenih prema ličnosti je bila posvećena uslugama personalnog - ličnog asistenta. Usluge ličnog asistenta se odnose na pomoć vezanu za radnje koje bi korisnici ovih usluga sami obavljali kada ne bi imali invaliditet. Ove usluge obuhvataju svakodnevne aktivnosti:

- lična nega (obavljanje higijene, oblačenje, toaletne potrebe i slično),
- nabavka namirnica i pripremanje obroka,
- kućni poslovi - pranje veša, posuđa, održavanje higijene stana i slično
- upravljanje kućnim budžetom,
- pomoć u komunikaciji, upotreba telefona,
- medicinske usluge (npr. davanje lekova, kateterizacija, pumpice za disanje),
- prilagođavanje stambenog prostora potrebama korisnika usluga
- pomoć pri upotrebi pomagala
- pomoć pri transverima (krevet – kolica, kolica – kola itd.)
- pomoć pri kretanju, transportu i drugo.

Većina programa koji finansiraju usluge ličnog asistenta akcenat stavljaju na pružanje usluga «kod kuće». Ovi programi, takođe uključuju i usluge fiskalnog posredovanja i pomažu korisnicima u obavljanju administrativnih poslova vezanih za zaposlenje i drugo. Iako programi koji pružaju usluge ličnog asistenta oblikovane prema potrebama korisnika postoje u većini zemalja, najveći broj ovih programa je dosta uzak i najčešće su, usled ograničenih sredstava za njihovo finansiranje, dostupni samo ograničenom broju korisnika.

Osnovna prednost usluge ličnog asistenta oblikovane prema potrebama korisnika je da korisnik može da vrši izbor i da kontroliše zadatke svog ličnog asistenta., kao i prilično fleksibilni funkcionalni načini na koji se usluga ličnog asistenta može koristiti.

Studija ističe da je kod programa usluga ličnih asistenata prisutan problem manjka informacija koje stoje na raspolaganju ličnim asistentima i korisnicima vezano za efektivne prakse i alate za zapošljavanje, obuku, nadzor, evaluaciju i otpuštanje asistenata. Mnogi programi ličnog asistenta oblikovani prema potrebama korisnika su radili na tome da pomire svoju orijentaciju ka obezbeđivanju autonomije korisnika u usmeravanju njihove podrške, sa potrebom da se korisnicima obezbede informacije i alati koji će im omogućiti da budu uspešni poslodavci.

Na osnovu raspoloživih informacija Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku može se zaključiti da državne institucije za smeštaj osoba sa invaliditetom u Srbiji karakteriše:

- Model kombinovanog finansiranja – državni fondovi (Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku učestvuju u finansiranju bruto zarada zaposlenih u zavisnosti od vrste posla), primanja korisnika, učešće porodice ili rođaka, donacije;

- Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku utvrđuje kriterijume na osnovu kojih se vrši obračun participacije korisnika u finansiranju usluga državnih ustanova za smeštaj osoba sa invaliditetom;
- Potrebe korisnika su uniformisane i jednobrazne za sve korisnike. Time je onemogućeno učešće korisnika u kreiranju sopstvenih načina zadovoljavanja specifičnih potreba pojedinaca;
- Na jednog korisnika je zaposleno manje od jednog lica, uključujući i administrativno osoblje.

Imajući u vidu suštinu modela personalne asistencije u oblasti invalidske zaštite, u analizi ćemo koristiti informacije vezane za rad jedne državne ustanove za smeštaj osoba sa invaliditetom sa približno istim karakteristikama invalidnosti koje imaju osobe koji su korisnici usluga personalnih asistenata u okviru ovog Projekta.

U cilju sagledavanja promena do kojih se došlo kod osoba sa invaliditetom koji su korisnici usluga personalnih asistenata u toku trajanja Projekta - značajno poboljšanje kvaliteta života, povećana radna sposobnost i poboljšanje socijalne uključenosti i slično, izvršili smo analizu rezultata Ankete i aktivnosti koje je sproveo Centar za samostalni život invalida Srbije u prethodne dve godine, kao i promena koje su evidentirali sami korisnici. Rezultati ove analize predstavljaju osnovu za Cost-Benefit Analizu primene modela personalnih asistenata u Srbiji.

2. Analiza društvenog aspekta osoba sa invaliditetom u Srbiji – rezultati Ulazne ankete

2.1 Struktura korisnika

Ovaj deo analize, kao što smo istakli, bazira se podacima Ulazne ankete koju je sproveo Centar za samostalni život invalida Srbije. Ispitanici su osobe sa invaliditetom, uglavnom potencijalni korisnici usluga personalnih asistenata (78,7% nije ranije učestvovalo u prvom eksperimentalnom projektu personalnih asistenta²). Anketa je sprovedena u 2003. godini na 40 ispitanika u nekoliko gradova u Srbiji, i u 2004. godini na 21 ispitanika. Analizom su obuhvaćene obe godine tako da je ukupan broj ispitanika iznosio 61, od kojih je bilo 44,3% žena i 55,7% muškaraca.

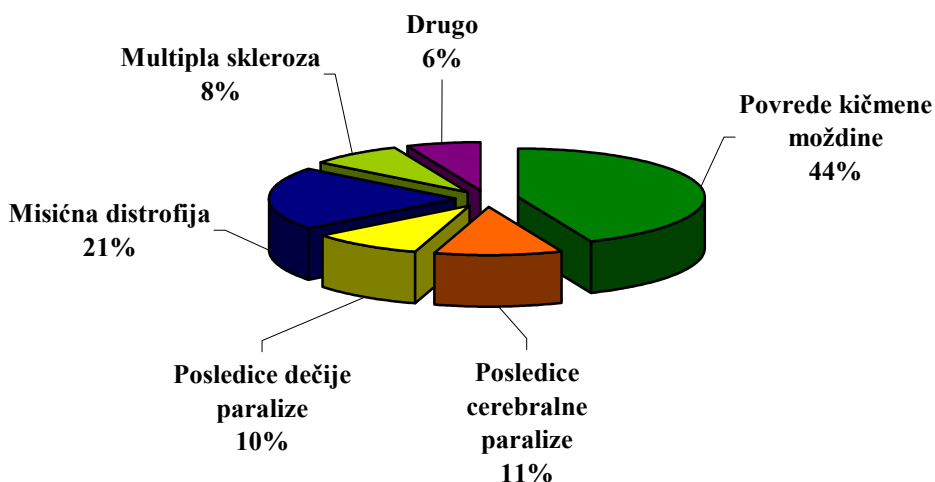
Tabela 1. Struktura ispitanika prema starosti

Starost ispitanika	Struktura ispitanika u %
do 18 godina	0.0
19 - 25 godina	11.5
26 - 30 godina	6.6
31 - 40 godina	21.3
41 - 50 godina	34.4
51 i više	24.6

² Centar za samostalni život invalida Srbije organizovao je eksperimentalni projekat servisa PA početkom 2001. godine u trajanju od tri meseca za 14 korisnika u Beogradu. Rezultate studije slučaja koja je pratila ovaj projekat Centar je objavio 2001. godine u publikaciji „Servis personalnih asistenata kao alternativni oblik podrške invalidima“ čiji su autori Borivoje Ljubinković i Gordana Rajkov

Od ukupnog broja anketiranih osoba sa invaliditetom 62,3% obavlja bazične aktivnosti uz asistiranje druge osobe. Prema vrsti invalidnosti, 44,3% ispitanika ima povredu kičmene moždine, 21,3% mišićnu distrofiju, 11,5% ima posledice cerebralne paralize, 10% posledice dečije paralize, 8,2% multiplu sklerozu, a 8,2% drugo.

Grafikon 1. Struktura ispitanika prema vrsti invalidnosti

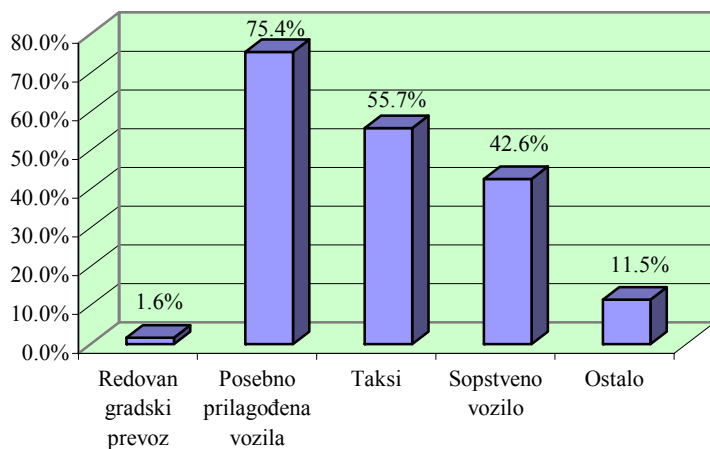

2.2 Način kretanja i transporta

Anketa pokazuje da osobe sa prethodno navedenim vrstama oštećenja uglavnom koriste invalidska kolica (88,5%). Preostali broj korisnika usluga personalnih asistenata koristi pomagala (11,5%), dok se 11,5% kreće uz asistenciju druge osobe.

Osobe sa invaliditetom - korisnici personalnih usluga najčešće koriste posebno prilagođena vozila, taksi i sopstvena vozila.

Grafikon 2. Struktura ispitanika prema vrsti prevoza koju koriste

Podaci na prethodnom grafikonu pokazuju da je skoro nemoguće da osobe sa teškim telesnim invaliditetom koriste javni prevoz. Naime, njima su neophodna prvenstveno posebno prilagođena vozila ili sopstvena vozila kojima, po pravilu, upravlja personalni asistent. Ova vrsta usluge je uslov da osoba sa invaliditetom bude socijalno uključena i da aktivno učestvuje u ekonomskom i društvenom razvoju zemlje. To su osnovna prava građana u demokratskim društvima koja osobe sa invaliditetom mogu da ostvaruju uz pomoć drugih. Zato je model personalne asistencije veoma pogodan.

2.3 Vrste usluga

Anketa je pokazala da su osobama sa invaliditetom najčešće potrebne sledeće vrste usluga od strane personalnih asistenata:

- pomoć u kretanju i transportu
- pomoć vezana za nabavke
- obavljanje poslova u domaćinstvu
- pomoć radi obavljanja socijalnih kontakata
- pomoć radi održavanja lične higijene
- pomoć u edukaciji
- pomoć radi obavljanja profesionalnih obaveza, i
- pomoći pri ishrani.

Tabela 2. Struktura ispitanika prema vrsti asistencije koju korisnici očekuju od servisa personalnih asistenata

Vrsta asistencije koju korisnici očekuju od servisa personalnih asistenata	Struktura ispitanika u %
Lična higijena	50.8
Ishrana	23.0
Verbalna komunikacija	4.9
Nabavka	77.0
Domaći poslovi	60.7
Profesionalne obaveze	45.9
Edukacija	47.5
Kretanje i transport	93.4
Socijalni kontakti	59.0
Ostalo	18.0

2.4 Nivo obrazovanja

U zemljama Evropske unije je veoma aktuelno pitanje stvaranja uslova u društvu da osobe sa invaliditetom ostvarujući socijalnu uključenost. To podrazumeva i njihovu aktivnu participaciju na tržištu rada.

Rezultati Ankete pokazuju da je struktura anketiranih korisnika usluga personalnih asistenata u ovom projektu prema školskoj spremi veoma povoljna:

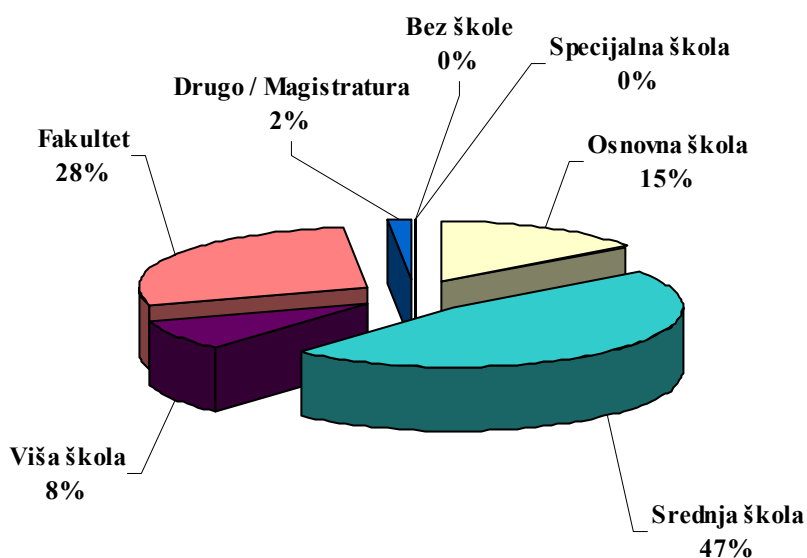
- 27,9% invalidnih lica – korisnika usluga personalnih asistenata, ima fakultetsko obrazovanje;
- 8,2% ima višu školu;
- 45,9%, je završilo srednju školu;
- 14,8% ima osnovnu školu.

Dakle, najveći procenat korisnika usluga personalnih asistenata ima završenu srednju školu, ali je u ovom skupu anketiranih značajno i učešće osoba sa invaliditetom koje imaju fakultetsko obrazovanje (Grafikon 4.).

Prethodno navedeni podaci ukazuju da anketirana populacija osoba sa invaliditetom predstavlja veoma kvalitetnu ponudu rada. Stoga bi država i društvo u celini, i u periodu tranzicije, morali da pronalaze optimalne modalitete koji će omogućavati permanentno uključivanje ovog potencijala u ekonomski i društveni život. Ocenjujemo da bi primena modela personalne asistencije mogla u značajnoj meri da doprinese povećanju socijalne uključenosti invalida i da bi od toga svi imali koristi:

- same **osobe sa invaliditetom** jer bi bili u situaciji da ostvaruju svoja ekonomska i socijalna prava na kvalitetan način;
- **država** jer bi socijalna uključenost osoba sa invaliditetom uticala na ostvarivanje, pre svega, efekata po osnovu ulaganja u njihovo obrazovanje, a zatim i efekata po osnovu zaposlenosti;
- **porodica** jer bi se stvarali uslovi za bitno poboljšanje kvaliteta života u okviru nje po više osnova – zadovoljstvo svih, poboljšanje ekonomske situacije, podjednako ostvarivanje prava svih članova porodice i drugo.

Grafikon 4. Struktura ispitanika prema školskoj spremi

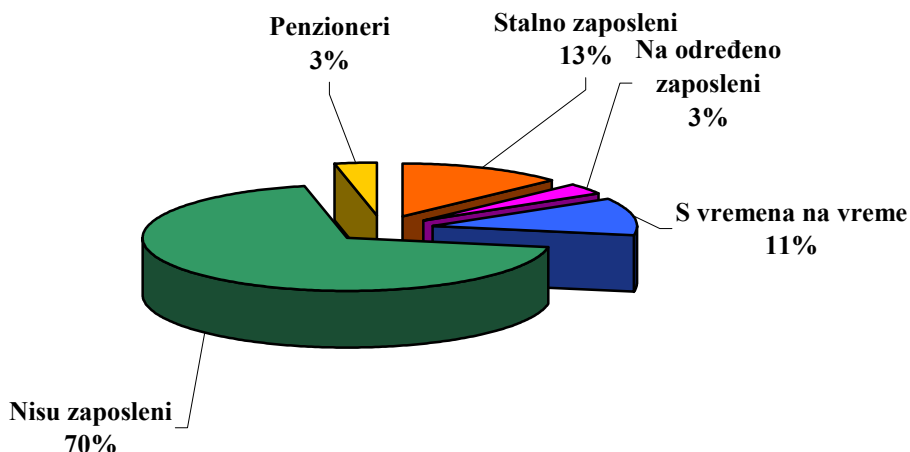

Međutim, ima indicija da je situacija mentalno sposobnih osoba sa invaliditetom u Srbiji vezana za njihovo uključivanje u sistem obrazovanja, relativno nepovoljna. Ovo je još jedan uslov koji upućuje na potrebu šire primene Programa personalnih asistenata kojim bi se obezbedila dostupnost i maksimalna uključenost ove populacije, pre svega, u sistem redovnog obrazovanja. Osim toga, povećanje njihove participacije na tržištu rada nameće i potrebu da programi aktivnih mera politike tržišta rada, kao i programi doživotnog učenja, budu dostupni osobama sa invaliditetom.

2.5 Radno angažovanje

Anketa je, takođe, pokazala da je participacija mentalno sposobnih osoba sa invaliditetom na tržištu rada Srbije veoma nepovoljna. Od ukupnog broja ispitanika starijih od 19 godina, 68,9% je nezaposlenih, 13,1% su stalno zaposleni, 11,5% se angažuju s vremena na vreme i 3,3% su zaposleni na određeno vreme, dok je 3,3% penzionera.

Grafikon 5.
Struktura ispitanika prema radnom angažovanju

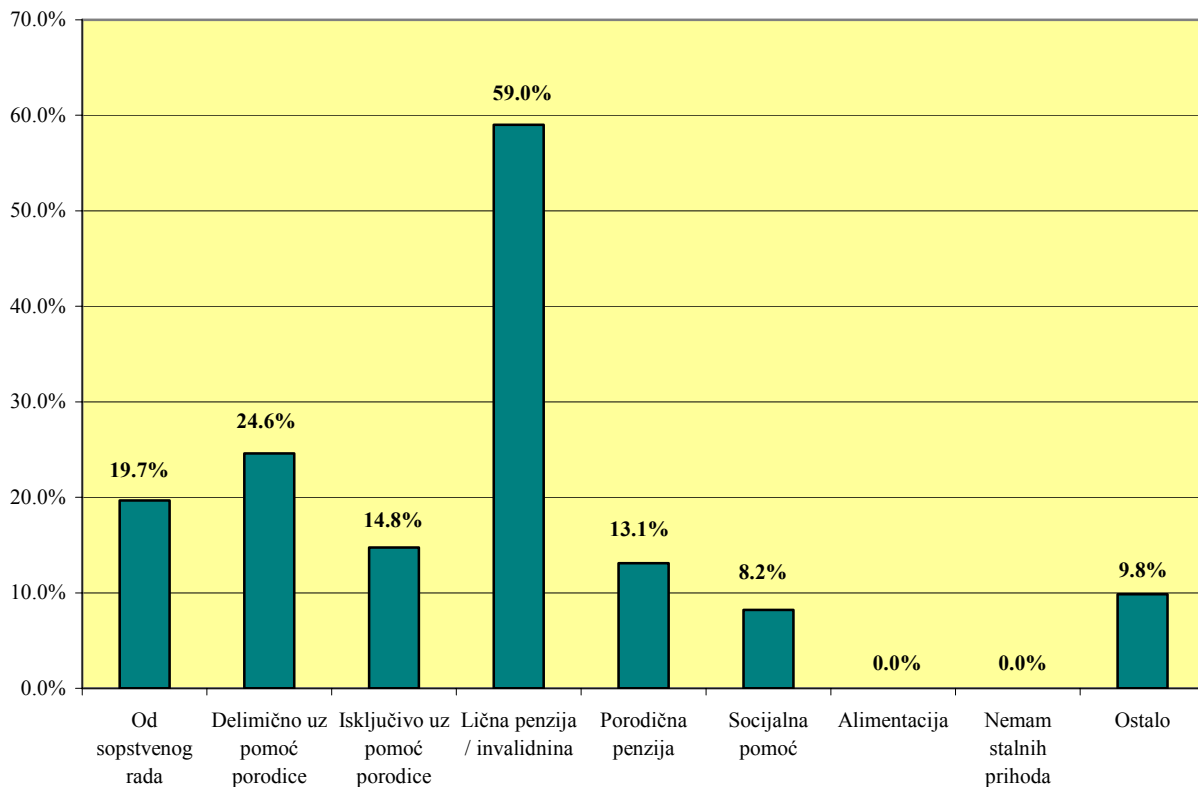
Kada analiziramo zaposlenost osoba sa invaliditetom - korisnika usluga personalnih asistenata, prema školskoj spremi, 36,1% njih je nezaposleno sa srednjom školom što se poklapa sa sveobuhvatnom situacijom na tržištu rada gde je prema poslednjim podacima iz marta 2005. godine procenat nezaposlenih sa srednjom stručnom spremom u ukupnom broju nezaposlenih iznosio 55,9% (III i IV stepen stručnosti). Ono na čemu treba insistirati je da se procenat radno angažovanih korisnika usluga personalnih asistenata poveća s obzirom da bi oni svoj posao mogli lakše da obavljaju uz asistenciju druge osobe. Imajući u vidu inače veliki procenat nezaposlenosti tj. registrovanu stopu nezaposlenosti, koja u obračun uzima nezaposlene koji aktivno traže zaposlenje, i koja za januar 2005. godine iznosi 28,9%, treba računati da će proces zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Srbiji, u periodu tranzicije, biti otežan. Ali, činjenica da su sve dosadašnje procene o procentu nezaposlenih osoba sa invaliditetom vrlo visoke (oko 70%) govori da je zapošljavanje osoba sa invaliditetom kod nas veoma usporeno i da je nužno da se stvaraju uslovi za njihovo znatno veće radno angažovanje.

2.6 Materijalna i porodična situacija

Najveći procenat ispitanika živi sa porodicom (78,7%), 16,4% njih živi samo, 4,9% sa osobom koja pomaže i samo 3,3% je smešteno u instituciju za trajni smeštaj³. Nešto više od jedne petine od ukupnog broja ispitanika (21,3%) je učestvovao ranije u pilot projektu personalnih asistenata.

Ispitanici se uglavnom izdržavaju od lične penzije tj. invalidnine (59%), delimično (24,6%) ili u potpunosti (14,8%) uz pomoć porodice, od sopstvenog rada (19,7%), od porodične penzije (13,1%), socijalne pomoći (8,2%) i na drugi način – ostalo (9,8%)

Grafikon 6. Struktura ispitanika prema načinu izdržavanja

Iz podataka sprovedene Ankete saznajemo da su korisnici usluga personalnih asistenata u najvećem broju spremni da odvoje koliko god je potrebno vremena da učestvuju u edukacijama i kampanji za uvođenje servisa personalnih asistenata, čak 77% od ukupnog broja, 11,5% jednom nedeljno i 11,5% jednom do dva puta mesečno, što takođe ističe značaj koji imaju ove usluge i zainteresovanost osoba sa invaliditetom za njihovo korišćenje.

³ U vreme pokretanja ovoga projekta u Srbiji je postojala samo jedna ustanova za trajni smeštaj osoba sa telesnim invaliditetom, kapaciteta 90 mesta.

2.7 Bitne karakteristike ispitanika

Na kraju, ističemo neke najbitnije karakteristike ispitanika:

- više od polovine ispitanika je starosti od 30 do 50 godina (55,7%)
- 88,5% ispitanika koriste invalidska kolica

Najčešće su potrebne sledeće vrste usluga od strane personalnih asistenata:

- pomoć u kretanju i transportu
- pomoć vezana za nabavke
- obavljanje poslova u domaćinstvu
- pomoć radi obavljanja socijalnih kontakata
- pomoć radi održavanja u lične higijene
- pomoć u edukaciji
- pomoć radi obavljanja profesionalnih obaveza, i pomoći pri ishrani.
- 36,1% je sa visokom i višom školom
- 45,9%, je završilo srednju školu
- 68,9% je nezaposlenih
- najveći procenat ispitanika živi sa porodicom (78,7%)
- uglavnom se izdržavaju od lične penzije tj. invalidnine (59%).

3. Elementi za metodologiju Cost-Benefit Analize⁴

3.1. Pojam „personalna asistencija“

Pojam „personalna asistencija“ je deskriptivne prirode. U literaturi „personalna asistencija“ u oblasti zaštite osoba sa invaliditetom, znači da asistencija treba da bude prilagođena ličnim pojedinačnim potrebama svakog od njih. Drugim rečima, to znači da aktivnosti vezane za život osobe sa invaliditetom koje on sam ne može da obavi prenosi na personalnog asistenta u vidu zahteva kada i na koji način bi se te aktivnosti sprovele.

Ako društvo želi da život osoba sa invaliditetom približi cilju jednakih mogućnosti, potrebno je da definiše sadržaj rada servisa za pomoć osobama sa invaliditetom, koji će te osobe tretirati kao odgovorne i sposobne građane koji upravljaju svojim životima.

3.2. Oblici organizovanja pomoći

U razvijenim zemljama Evropske Unije, poslednjih godina, javljaju se sledeće institucije koje pružaju pomoć osobama sa invaliditetom:

---

⁴ U ovom delu korišćen je Rezime sa HELIOS Seminara posvećenog šemama direktne isplate Servisa personalnih asistenata koji su pripremili Adolfa Ratyka i Gordana Rajkov, Cenar za samostalni život invalida, Beograd, 1997.

- **Porodica.** Oslanjanje na porodicu je vremenski i u pogledu odgovornosti ograničeno. Međusobna zavisnost i žrtvovanje – karijere, slobodnog vremena i drugo – dovodi do fizičkog, finansijskog i emocionalnog opterećenja;
- **Volonteri.** Usluge volontera se najčešće koriste u zemljama sa konzervativnim političarima čiji su motivi vezani za neplaćanje poreza u korist svojih birača. Međutim, od volontera se ne mogu zahtevati kompetencija, tačnost i kvalitetna usluga kao od asistenata koji su plaćeni za iste poslove;
- **Stacionarne institucije.** Ove institucije su administrativne jedinice. Kao takve, one su ograničene državnim regulativom, mogućnostima izdvajanja sredstava iz budžeta za njihov rad, sindikalnim zahtevima i tome slično. Zbog toga, osoba sa invaliditetom kao pojedinac mora da se prilagođava propisanom funkcionisanju cele institucije, i fizički i psihološki, a da pritom ne izgubi sopstveni integritet kao ljudsko biće. To je veoma teško i zato život u instituciji znači propuštanje životne mogućnosti, gubljenje samopouzdanja, ali i strah od napuštanja „sigurnog“ života, čak i ako je korisnik svestan činjenice da je on, u hijerarhiji funkcionalne organizacije institucije, na dnu hijerarhijske piramide;
- **Mobilne, ambulantne institucije.** Kod ovih institucija socijalna služba utvrđuje potrebe svakog korisnika i određuje radnika, vreme i dužinu njegovog rada kod svakog pojedinog korisnika. Na taj način, obim i kvalitet usluge i vreme njenog korišćenja ne zavisi od korisnika, već o tome donosi odluku procenitelj iz socijalne službe. Kvalitet života korisnika usluga zavisi od tuđe procene i on je prinuđen da se na to ograniči;
- **Oslanjanje na sopstvene mogućnosti osoba sa invaliditetom.** Uz veliki napor jedan broj osoba sa telesnim invaliditetom bi, možda, mogao da donekle samostalno zadovoljava svoje osnovne potrebe. Pored odredjenih fizičkih iscrpljivanja koji bi umanjili sposobnost za obavljanje drugih poslove koje mogu da obavljaju (naprimer rad na računarima), ovi naponi ograničavaju se uglavnom na osnovno funkcionisanje u kući.. Tako se smanjuju mogućnosti za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, i njihovu uključenosti u društveni i politički život, kako bi mogli da se bore za ostvarivanje svojih prava. Na ovo se nadovezuje i pitanje samopoštovanja osoba sa invaliditetom kao osoba jednakih vrednosti i istih životnih uslova kao svi članovi društva. U tom svetlu se postavlja pitanje da li je „personalna asistencija“ skupa u odnosu na rezultate koje bi osobe sa invaliditetom ostvarile svojom integrisanošću u ekonomske i društvene tokove zemlje?

3.3. Operacionalizacija „personalne asistencije“

Osobama sa težim telesnim ili progresivnim invaliditetom je potrebna pomoć u svakodnevnom životu – pri ustajanju, kupanju, oblačenju, odlasku u toalet, kupovini, pripremanju hrane, pranju veša, čuvanju dece, komuniciranju – u zavisnosti od vrste i stepena invaliditeta. Personalni asistenti pomažu korisniku usluga (osobi sa invaliditetom) u odlasku u grad, na posao, na putovanje. Ono što je važno da se istakne je da personalni asistent radi ono što je potrebno, na način i po želji onoga kome to treba. To drugim rečima znači da je kod korišćenja usluga personalnog asistenta, korisnik usluge taj koji ispostavlja zahteve.

Primena programa personalnih asistenata u oblasti invalidske zaštite omogućava korisnicima usluga da ostvaruju sva svoja prava koja imaju kao članovi društva. Uz rad personalnih asistenata osobe sa invaliditetom nisu teret svojoj porodici, roditelji i bračni drugovi mogu da se posvete svojim poslovnim obavezama, što će im omogućiti napredovanje u struci. Korisnici usluga personalnih asistenata školskog uzrasta će moći da se normalno obrazuju kroz školski sistem, što će im kasnije omogućiti da se uključe u sistem rada.

3.4 *Finansiranje „personalne asistencije“ – iskustva evropskih zemalja*

3.4. 1. *Zakonodavstvo i finansijska podloga*

Prema zakonodavstvu **Velike Britanije** postoje dva izvora sredstava iz kojih se finansira pomoć osobama sa invaliditetom: (1) lokalna vlast i (2) Fond za samostalni život na nacionalnom nivou. Ovakav sistem ima određene slabosti. Pre svega, nisu pokriveni administrativni troškovi. Lokalnim vlastima je dozvoljeno da vrše direktne isplate, ali one nisu na to obavezne. Pokret osoba sa invaliditetom želi da ima agencije koje bi im pružale pomoć i podršku i čiji rad kontrolišu sami korisnici.

Lokalna vlast, tj. socijalni radnici vrše procenu potrebnih časova pomoći. Visina ove pomoći treba da pokrije ličnu pomoć, pomoć u kući i pomoć za društvene aktivnosti. Osobe sa invaliditetom nisu sa ovim zadovoljne jer smatraju da kvalitet njihovog života zavisi od procena drugih. Oni su primorani na stalni kompromis između kvaliteta i kvantiteta. Drugim rečima, osobe sa invaliditetom nemaju istinska ovlašćenja u ostvarivanja svojih prava.

U **Norveškoj** procene potreba osoba sa invaliditetom se vrše prema tradicionalnom sistemu kućne nege kojim upravljaju lokalne vlasti. Pokriveni su osnovni troškovi, a pojedinci su se izborili da im budu plaćeni i sati za tzv. društvene aktivnosti.

Postoje tri modela za korišćenje direktnih isplata: (1) veoma retko (zbog komplikovane papirologije) pojavljuje se privatni poslodavac; (2) lokalne vlasti zapošljavaju asistente, što im pruža kontrolu nad načinom pružanja ove pomoći; (3) kooperative korisnika (slično švedskom modelu STILa).

U **Nemačkoj** postoje tri zakona kojima se reguliše personalna asistencija: Knjiga osiguranja 5 ima medicinski pristup „uslugama nege“. Novac se upućuje davaocu usluga – najčešće privatnoj humanitarnoj organizaciji; na osnovu Knjige 11 osiguranja isplate se vrše organizacijama ili pojedincima. Potrebe kod ovog osiguranja se određuju na osnovu funkcionalne procene oštećenja. Kategorije oštećenja određuje medicinska služba osiguranja. Procene potreba se vrše na svakih 6 meseci, a u izuzetnim slučajevima na svaka 3 meseca. U tom smislu utvrđena su tri iznosa za osobe sa invaliditetom: 200€, 400€ i 1.150€ mesečno. U izuzetnim slučajevima može se isplatiti iznos od 1.785€. Zakon o socijalnom osiguranju koristi iste kategorije kao i Knjiga 11, ali uključuje i imovinsko stanje korisnika. Ako domaćinstvo ima mesečne prihode manje od 1.000€ dobija pomoć onoliko koliko je potrebno, i za 24 časa dnevno ako to proceni lokalna vlast.

U **Švedskoj** postoje dva sistema. **Zakon o socijalnom osiguranju** nalaže lokalnim vlastima da obezbede osobama sa invaliditetom „razuman kvalitet života“. Ovo uključuje usluge kućne nege koje obezbeđuje lokalna zajednica. Pomoć treba da pokrije troškove ličnih potreba, troškove vezane za obavljanje kućnih poslova, kao i troškove vezane za učešće u društvenim aktivnostima. Drugim rečima, uzima se u obzir celokupna životna situacija primaoca pomoći. Do 1987. godine lokalne vlasti su imale monopol u proceni, finansiranju i pružanju usluga – a sve to je najčešće vršio jedan isti socijalni radnik.

Kao reakcija na ovaj trostruki monopol, STIL je započeo angažman na ovim poslovima koji uključuje saradnju sa korisnicima pomoći. Tako je otpočeo pilot projekat sa onoliko sredstava koliko je od strane lokalnih vlasti bilo namenjeno za kućnu negu. Zakon iz 1993. godine garantuje pravo da se direktno mesečno isplaćuje svota novca potrebna za „dobar kvalitet života“. Isplate se vrše preko socijalnog osiguranja i ne podležu proveru. Potrebe se izražavaju brojem potrebnih sati nege koji procenjuje socijalni radnik, službenik socijalnog

osiguranja. Takođe, obuhvaćeni su i troškovi pomoći na poslu ili u školi (za ove druge samo za osobe sa određenim medicinskim i komunikacijskim problemima). Ovo se odnosi na osobe mlađe od 65 godina starosti kojima je potrebno više od 20 časova nege nedeljno (u Švedskoj to je 6700 ljudi od 8,5 miliona stanovnika).

Svi ostali korisnici podležu Zakonu o socijalnim uslugama koji obavezuje lokalne vlasti da obezbeđuje određene usluge ili da isplaćuje određenu svotu novca. Vlada utvrđuje plafon jednog časa usluge koji je za oko 10,5% veći od prosečne cene usluge u zemlji. Ova cena obuhvata i deo za administrativne troškove obuke, knjigovodstvo, troškove pratioca itd (blizu jedne petine ukupne cene odnosi se na ove troškove). Poslodavci asistenata dužni su da prave utrošak sredstava, a korisničke kooperative vode knjigovodstvo. Neiskorišćeni časovi usluge mogu se naknadno iskoristiti u periodu od 6 meseci.

U **Finskoj** lokalne vlasti obezbeđuju sredstva za pomoć. Potrebe za negom određuju socijalni radnici, takođe, na lokalnom nivou. Plaća se 40 časova nedeljno bez vikenda i noćnih dežurstava.

Model **Austrije** ima medicinski pristup. Obuhvata sledeće potrebe: oblačenje, higijenu, ishranu, uzimanje lekova, troškove za usluge kupovine, čišćenje kuće, pomoć pri odlasku u toalet, pranje veša. Pomoć iznosi između 50 i 500 sati mesečno. Godine 1993. troškovi za ove usluge su iznosili oko 100ATS po 1 času.

3.4. **2.Organizaciona pitanja**

Prema modelu **Velike Britanije** veći deo pomoći se obezbeđuje u vidu servisa preko lokalnih vlasti ili dobrotvornih udruženja. Organizacije korisnika su u obavezi da plaćaju dodatnu vrednosnu taksu a kada korisnici sami zapošljavaju svoje asistente ova taksa se ne zahteva. Ono što je namera britanskih vlasti je da se ograniči zapošljavanje članova porodice. U Velikoj Britaniji personalni asistenti nemaju svoje organizovane sindikate i ne postoji utvrđena minimalna novčana nadoknada za njih.

U **Nemačkoj** je najveći deo društvene pomoći obezbeđen od strane lokalnih vlasti i dobrotvornih društava. Organizacije su u obavezi da plate sindikalne nadoknade. Često se dešava da korisnici zapošljavanju radnike "na crno" i za te radnike ne plaćaju socijalno osiguranje. U Nemačkoj se kao asistent može zaposliti svako sem rođaka. Bremenska kooperativa u Nemačkoj ima trust personalnih asistenata koji su raspoređeni od centralne kancelarije do pojedinačnih korisnika. Ova kooperativa oglašava radna mesta i proverava one koji se prijavljuju. Korisnici potom treniraju prijavljene, ponekad sa već obučanim i iskusnim personalnim asistentima. Osobe koje ne služe vojsku iz religioznih ubeđenja pohađaju šestonedeljni kurs za negu osoba sa invaliditetom.

Švedska ima nove mogućnosti za korisnike usluga personalnih asistenata. Korisnici sklapaju ugovore sa servisima pri lokalnim vlastima, sa privatnim servisima, udružuju se u korisničke kooperative ili direktno zapošljavaju asistente. Uprkos novim mogućnostima preko 90% korisnika i dalje koristi asistencije posebno pri lokalnim vlastima. Oni koji se odlučuju na korišćenje ovih novih mogućnosti, 80% njih ima ugovore sa lokalnim vlastima, manje od 10% se udružuje u korisničke kooperative a ostali sami zapošljavaju asistente ili koriste usluge privatnih servisa. U korisničkim kooperativama, kao jednih od novijih mogućnosti, korisnici sami vrše odabir, treniraju, raspoređuju i kontrolišu svoje asistente. Funkcije kooperative kao legalnog poslodavca su isplata nadoknada, poreza na prihode, računanje sati za socijalno osiguranje i predstavljanje članova, kao i kolektivno pregovaranje sa finansijerima. Asistenti sklapaju ugovore i imaju pravo na novčanu nadoknadu. Oni se zapošljavaju po osnovu radnog sata ili meseca što im kasnije daje znatnu zaštitu. Izvan kooperative

socijalno osiguranje ne ohrabruje mnogo članove porodice da rade kao asistenti. Korisnička kooperativa obavezuje korisnika određenom cenom za sat usluge. On za socijalno osiguranje plaća određenu sumu sve dok je ona u skladu sa vladinom odlukom u toku godine.

Ono što je specifično kada je **Holandija** u pitanju je da po njihovom pravu nije dozvoljeno zapošljavanje supruga kao asistenta ali drugih rođaka jeste. Korisnici mogu sklapati ugovore sa servisom koji pruža usluge ili može biti i sam poslodavac.

U **Finskoj** korisnici koji direktno plaćaju personalne asistente iz sredstava lokalnih vlasti su poslodavci koji regrutuju i kontrolišu rad svojih asistenata. Pri zapošljavanju nema ograničenja tako da i članovi porodice mogu biti zaposleni. U nekim slučajevima lokalne vlasti plaćaju nadoknade i rade administrativni posao. Korisnici su ti koji određuju koliko će asistenti biti plaćeni. Asistenti imaju istu visinu nadoknade kao i zaposleni u tradicionalnim opštinskim servisima pomoći u kući. U Finskoj postoje i kursevi za korisnike koje plaćaju lokalne vlasti.

3.5. **Podrška pojedinačnom korisniku**

Model **Nemačke** kada je reč o podršci pojedinačnog korisnika se zasniva na postojanju Centra za samostalni život koji informiše korisnike usluga personalnih asistenata o svim dostupnim programima. Mnogi od ovih centara obezbeđuju pravnu pomoć kao važan servis i osnivaju fondove za pravna pitanja. Nemački legalni sistem je veoma darežljiv da se na pr. ne moraju platiti sudski troškovi. Nacionalna organizacija centara za samostalni život nudi seminare na kojima se uči kako da se bude korisnik servisa personalnih asistenata. Važan cilj je da se napravi razlika između pomoći personalnih asistenata i tradicionalne nege, između socijalnog i medicinskog pristupa invalidnosti. Druga važna stvar u okviru treninga su obaveze poslodavaca, kako da se izgradi dobar radni odnos i trening u umešnosti komuniciranja. U Bremenu kooperativa deluje kao nadzorni organ. Veoma je važno trening početi gradnjom dobrih poslovnih odnosa. U nekim slučajevima ako dođe do spora između korisnika i personalnog asistenta koji se na može rešiti onda kooperativa plaća otpremninu.

U **Velikoj Britaniji** informacije o personalnim asistentima i njihovom direktnom plaćanju dolaze iz centara za samostalni život. Cilj je da se ljudi ohrabruju da pokažu i šire svoje ideje, kao i da se povećava interes za šemu personalnih asistenata. Ovaj interes se širi ne samo preko centara za samostalni život već i preko drugih lokalnih organizacija invalida. Obaveza je da invalidska štampa i različite organizacije invalida i novine korisnika servisa personalnih asistenata neprestano informišu ljude o novim dostignućima. Postoje mehanizmi koji omogućavaju ljudima da apeluju na različitim nivoima ali ne postoji bilo kakvo pravo koje se odnosi na personalne asistente.

Švedske lokalne vlasti zakonski omogućavaju informacije o direktnom plaćanju personalnih asistenata. Informacije pružaju i organizacije osoba sa invaliditetom i korisničke kooperacije. STIL ima pravnu pomoć za članove osiguranja i pokriva troškove pravne ekspertize kada je to potrebno. Potencijalne kooperative članova prvo moraju da prođu seriju od deset kurseva iz svih aspekata samostalni života, personalnih asistenata, samostalne procene potreba, pregovaranja sa davaocima novca, regrutovanje, trening, planiranje, nadzor asistenata, uloga rođaka, pravila kooperative, radni zakon o zdravstvu i zaštiti, odgovornost za saradnju članova i sl. Naglasak je na samostalnim treninzima korisnika sa svojim asistentima. STIL je nekada imao prijateljski sistem u kome su stari članovi podržavali nove ali nije bio lako održiv. U slučaju konflikata sa asistentima STIL omogućava podršku. Švedska ima stroge zakone pa je tako sa njihovim zakonom o radu i

jakim sindikatima pa se otpuštanje radnika dešava samo u vrlo ozbiljnim slučajevima gde su tada korisnici u obavezi da plate različite troškove.

U **Finskoj** Helsinški Centar za samostalni život objavljuje knjige, magazine, novine i distribuirajući ih širokoj publici. Najvažniji zadatak Centra je trening korisnika. STIL organizuje razne kurseve a najvažnija stvar je filozofija samostalni života. U Finskoj nema mnogo konflikata između korisnika i personalnih asistenata.

Holandija ima korisničke sindikate koje pružaju informacije pisanim putem ili putem telefona. U Holandiji je šema direktnog plaćanja novina tako da ne postoji još uvek formalni trening, mada su modeli treninga u pripremi. Stavlja se akcenat na razlici između lokalno ovlašćenih kućnih servisa za pomoć i negu i direktnog plaćanja personalnih asistenata, što treba biti sopstveni izbor po modelu Holandije.

U **Češkoj** informacije se mogu dobiti preko medija. Postoji filozofija pojedinačnog savetovanja. Vlada ne obezbeđuje informacije ali daje novac organizacijama koje su zadužene za to. Korisnici se treniraju kako da regrutuju personalne asistente i isto su tako odgovorni da rešavaju sami eventualne probleme sa njima.

Irska planira da osnuje nacionalnu agenciju za trening personalnih asistenata koja bi njima obezbedila realno zapošljavanje. Trenutno u Irskoj 20% treninga personalnih asistenata rade centri za samostalni život a 80% korisnici. Osnovna aktivnost centara za samostalni život je da asistente uče filozofiji samostalnog života, i osnovnim principima brige o zdravlju i zaštiti, dok ostali trening asistenata obezbeđuju sami korisnici.

Na kraju ono što pokazuje analiza iskustva drugih zemalja a što treba istaći je:

- Lokalna vlast, tj. socijalni radnici vrše procenu potrebnih časova pomoći. Visina ove pomoći treba da pokrije ličnu pomoć, pomoć u kući i pomoć za društvene aktivnosti;
- Pokriveni su osnovni troškovi, a pojedinci su se izborili da im budu plaćeni i sati za tzv. dodatne društvene aktivnosti;
- Vlada utvrđuje plafon jednog časa usluge koji je za oko 10,5% veći od prosečne cene slične vrste usluge u zemlji. Ova cena obuhvata i deo za administrativne troškove obuke, knjigovodstvo, troškove pratioca itd (blizu jedne petine ukupne cene odnosi se na ove troškove). Poslodavci asistenata dužni su da pravdaju utrošak sredstava, a korisničke kooperative vode knjigovodstvo. Neiskorišćeni časovi usluge mogu se naknadno iskoristiti u periodu od 6 meseci;
- Plaća se od 40 do 160 časova nedeljno (zavisno od mogućnosti pojedine zemlje) bez vikenda i noćnih dežurstava.

- Sa strane organizacije poslova treba istaći:
- Da su organizacije korisnika u obavezi da plaćaju dodatnu vrednosnu taksu a kada korisnici sami zapošljavaju svoje asistente sami pojedinačno ova taksa se ne zahteva;
- Bremenska kooperativa oglašava radna mesta i proverava one koji se prijavljuju. Korisnici potom treniraju prijavljene, ponekad sa već obučenim i iskusnim personalnim asistentima;
- Korisnici sklapaju ugovore sa servisima pri lokalnim vlastima, sa privatnim servisima, udružuju se u korisničke kooperative ili direktno zapošljavaju asistente;

- Podrška pojedinačnom korisniku ističe sledeće:

- Važan cilj je da se napravi razlika između pomoći personalnih asistenata i tradicionalne nege, između socijalnog i medicinskog pristupa invalidnosti. U okviru treninga važna stvar su obaveze poslodavaca, kako da se izgradi dobar radni odnos i trening u umešnosti komuniciranja;
- Cilj je da se ljudi ohrabruju da pokažu i šire svoje ideje, kao i da se povećava interes za šemu personalnih asistenata. Ovaj interes se širi ne samo preko centara za samostalni život invalida već i preko drugih lokalnih organizacija invalida;
- Potencijalne kooperative članova moraju da prođu seriju od deset kurseva iz svih aspekata samostalnog života, personalnih asistenata, samostalne procene potreba, pregovaranja sa davaocima novca, regrutovanje, trening, planiranje, nadzor asistenata, uloga rođaka, pravila kooperative, radni zakon o zdravlju i zaštiti, odgovornost za saradnju članova i sl.

4. Cost-Benefit Analiza primene Programa personalnih asistenata

4.1. Metodologija

Cost-Benefit Analiza u ovom istraživanju se bazira, prvenstveno, na podacima Centra za samostalni život invalida Srbije, na raspoloživim podacima Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku i Republičkog zavoda za statistiku.

Obračun direktnih troškova Programa, bazirali smo na podacima o ostvarenim zaradama personalnih asistenata u Srbiji, u periodu od januara do decembra 2004. godine, koji su bili angažovani po ugovoru o delu i onih koji su bili u stalnom radnom odnosu. Takođe isti izvor nam je dostavio i podatke iz Ankete o potrebama korisnika personalnih asistenata koju je Centar za samostalni život invalida sproveo u 2003. godini za 40 korisnika servisa personalnih asistenata i u 2004. godini za 21 korisnika.

U cilju komparacije troškova i kvaliteta usluga personalnih asistenata sa istim u okviru institucionalnog organizovanja zadovoljavanja potreba slične kategorije osoba sa invaliditetom, koristili smo podatke o broju zaposlenih, zaradama zaposlenih, broju korisnika usluga i drugim relevantnim pokazateljima vezanim za rad državne institucije za smeštaj osoba sa invaliditetom.

Analiza troškova angažovanja personalnih asistenata je zasnovana na:

- prosečnoj bruto zaradi angažovanih personalnih asistenata
- angažovanih na određeno vreme (po ugovoru)
- zaposlenih u stalnom radnom odnosu
- broju zaposlenih personalnih asistenata
- zaposlenih na određeno vreme (po ugovoru)
- zaposlenih u stalnom radnom odnosu.

Analiza ekonomskih koristi po osnovu primene Programa personalnih asistenata u ovom istraživanju ima dva pristupa:

- U **prvom**, koristi smo definisali kao razliku između ukupnih troškova po korisniku (I varijanta), kao i troškova koji se odnose na bruto zarade zaposlenih (II varijanta) u državnoj ustanovi za smeštaj osoba sa invaliditetom i troškova vezanih za bruto zarade personalnih asistenata;

- U **drugom**, koristi smo definisali kao razliku između bruto zarada personalnih asistenata i bruto zarada zaposlenih osoba sa invaliditetom koje koriste usluge personalnih asistenata.

4.2. Analiza troškova i koristi

Za period od januara do decembra 2004. godine u Srbiji prosečna bruto zarada jednog personalnog asistenta koji radi po ugovoru o delu je iznosila 14.762 dinara, a zaposlenih u stalnom radnom odnosu 23.944 dinara. U posmatranom periodu bilo je zaposleno 29 personalnih asistenata na određeno vreme (po ugovoru), a u stalnom radnom odnosu 12. Prosečna bruto zarada angažovanih personalnih asistenata u 2004. godini (stalno zaposlenih i zaposlenih po ugovoru) iznosila je 17.474 dinara.

U prvom koraku, obračun neto korist izvršili smo na bazi troškova angažovanih personalnih asistenata i visine troškova po osnovu bruto zarada zaposlenih, ostvarenih u istom periodu, u jednoj državnoj ustanovi za smeštaj invalida u Srbiji. Ovu Ustanovu smo izabrali zbog toga što je u njoj smeštena kategorija invalida sa fizičkim karakteristikama sličnim onima za koje su u okviru realizacije projekta „Servis personalnih asistenata-SPAS“ angažovani personalni asistenti. Prosečna bruto zarada svih zaposlenih u ovoj Ustanovi (uključujući administraciju i pomoćno osoblje) je iznosila 22.425 dinara. Ova zarada je manja za samo 6,3% od prosečne zarade personalnih asistenata u stalnom radnom odnosu, dok je u odnosu na prosečnu zaradu svih angažovanih asistenata (u stalnom radnom odnosu i po ugovoru) veća za čak 28,3%. Sa druge strane, kada se masa zarada zaposlenih u državnoj Ustanovi za smeštaj osoba sa invaliditetom podeli sa brojem korisnika smeštenih u ovoj Ustanovi (83), prosečna bruto zarada kao trošak po jednom korisniku usluga iznosi 17.562 dinara, tj. približna je iznosu prosečne bruto zarade svih angažovanih asistenata (u stalnom radnom odnosu i po ugovoru).

Gruba ocena, samo na osnovu prethodno navedenih podataka, pokazuje da je **Program personalnih asistenata u Srbiji ekonomski isplativ**. Ako se tome doda i činjenica da je kvalitet života osoba sa invaliditetom koji imaju personalne asistente neuporedivo bolji od kvaliteta života osoba sa invaliditetom koji su smešteni u Ustanovi⁵, ovaj Program je isplativ (1) sa individualnog stanovišta (korisnika usluga) i (2) sa stanovišta društva.

Država će svakako imati koristi ako se poveća zaposlenost, s jedne strane, time što će se radno angažovati nezaposleni da rade kao personalni asistenti, i sa druge strane biće lakše radno angažovati korisnike usluga personalnih asistenata tj. osobe sa invaliditetom koje će uz pomoć svojih asistenata moći da obavljaju poslove za koje su školovani.

Analiza isplativosti Programa personalnih asistenata u domenu invalidske zaštite u Srbiji obuhvata period od tri godine, tj. od 2006. do 2008. godine, pri čemu je 2005. godina bazna. Obračun troškova i koristi od primene ovog Programa u navedenom periodu bazira se na sledećim makroekonomskim pretpostavkama:

- da će se bruto domaći proizvod realno povećavati po stopi od najmanje 5% prosečno godišnje;
- da će rast prosečne zarade u oblasti proizvodnje i usluga biti u skladu sa rastom produktivnosti;

⁵ Ovaj vid smeštaja ima sve manji značaj u razvijenim evropskim zemljama, a sve više dobijaju na značaju servisi personalnih asistenata čiji rad omogućava osobama sa invaliditetom da samostalno odlučuju o svojim potrebama i da ostvaruju socijalnu uključenost.

- da će rast mase neto zarada u javnom sektoru iznositi 7% nominalno prosečno godišnje, te da će se i zarade personalnih asistenata povećavati tom dinamikom;
- da će broj angažovanih personalnih asistenata u 2005. i u periodu 2006-2008. godine biti najmanje isti kao u 2004. godini, uključujući i održavanje postojeće strukture njihovog angažovanja (stalno zaposleni i zaposleni na određeno vreme);
- da će se, takođe, održavati i postojeća struktura personalnih asistenata prema vremenu angažovanja
- da će se povećavati zapošljavanje osoba sa invaliditetom koji će imati personalnog asistenta;
- da će se visina bruto zarade zaposlenih osoba sa invaliditetom u naredne tri godine kretati u skladu sa prosečnom zaradom zaposlenih u Srbiji.

U 2004. godini, kao što smo napomenuli bilo je ukupno angažovano 41 personalni asistent, od kojih je 29 bilo onih koji rade po ugovoru o delu i 12 personalnih asistenata koji su u stalnom radnom odnosu. Naša analiza polazi od pretpostavke da će ovaj broj angažovanih personalnih asistenata biti najmanji, a zatim i od pretpostavke da će se ovaj broj povećavati (sa 41 na 75, odnosno na 100, odnosno na 130) u zavisnosti od materijalnih mogućnosti. Zbog toga smo troškove i koristi računali za sve četiri varijante za period od 2005. do 2008. po godinama.

4.2.1. Analiza troškova

Obračun troškova izvršili smo u dve varijante:

- **Prva** varijanta se bazira na angažovanju postojećeg broja personalnih asistenata (41) u svim godinama posmatranog perioda;
- **Druga** varijanta se bazira na dodatnom angažovanju personalnih asistenata u periodu od 2006. do 2008. godine. Pretpostavka je da će se broj angažovanih personalnih asistenata u posmatranom periodu povećati na 75, ili 100 ili 130 personalnih asistenata.
- Visina troškova zavisi i od dužine angažovanja personalnih asistenata (računato prema broju radnih časova nedeljno). Na osnovu raspoloživih podataka Centra za samostalni život invalida Srbije, angažovanost personalnih asistenata, prema broju radnih časova nedeljno, se kreće u razmaku od 10 do 40 časova.

Tabela 3. Broj i struktura personalnih asistenata prema broju časova rada u toku nedelje

	Broj personalnih asistenata		Struktura personalnih asistenata prema broju časova rada u %	
	Angažovani po ugovoru o delu	U stalnom radnom odnosu	Angažovani po ugovoru o delu	U stalnom radnom odnosu
do 10 časova nedeljno	2	0	6.0	0.0
do 20 časova nedeljno	15	0	50.6	0.0

do 25 časova nedeljno	1	1	4.6	5.6
do 30 časova nedeljno	9	6	30.5	52.8
do 35 časova nedeljno	0	1	1.7	5.6
do 40 časova nedeljno	2	4	6.0	36.8
Ukupno	29	12	100.0	100.0

4.2.1.1. Troškovi personalnih asistenata

Troškovi obuhvataju sumu bruto zarada angažovanih personalnih asistenata po pojedinim godinama u okviru posmatranog perioda (tabela 4).

**Tabela 4. Troškovi angažovanja personalnih asistenata
Republika Srbija, 2005-2008. godina**

Godina	Troškovi bruto zarada			
	41 PA	75 PA	100 PA	130 PA
2005	9,185,951	16,809,319	22,373,128	29,120,434
2006	9,828,967	17,985,971	23,939,247	31,158,864
2007	10,516,995	19,244,989	25,614,994	33,339,985
2008	11,253,184	20,592,139	27,408,044	35,673,784

Analiza troškova je zasnovana na prosečnoj bruto zaradi personalnog asistenta imajući u vidu da li radi po ugovoru ili je u stalnom radnom odnosu. Za period od januara do decembra 2004. godine u Srbiji prosečna bruto zarada jednog personalnog asistenta koji radi po ugovoru o delu iznosila je 14.762 dinara a broj personalnih asistenata koji je bio angažovan po ugovoru je iznosio 29. U istom periodu 12 personalnih asistenata je bilo u stalnom radnom odnosu a njihova prosečna bruto zarada je iznosila 23.944 dinara.

4.2.1.2. Troškovi državne Ustanove za smeštaj invalida u Srbiji

Naš koncept obračuna neto koristi uključuje, pre svega, izračunavanje troškova angažovanja personalnih asistenata sa troškovima državne Ustanove za smeštaj osoba sa invaliditetom iste kategorije u Srbiji⁶. Državne ustanove zbog toga što Srbija još uvek nema privatne ustanove ovog tipa. Pri izboru ove ustanove nije bilo posebnih poteškoća zbog toga što Srbija ima samo dve takve ustanove, a jedna od njih je, po našoj oceni, odgovarajuća sa stanovišta ove analize, jer su u njoj smeštene osobe sa invaliditetom sa fizičkim karakteristikama sa kojima bi mogli da imaju personalne asistente.

⁶ Ovdje su uzeti u obzir samo ekonomski pokazatelji, bez ulaženja u pitanja broja i vrste usluga koje se nude u Državnoj ustanovi za trajni smeštaj i kroz Servis personalnih asistenata,

Na osnovu prispjele dokumentacije koju smo obezbedili preko Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, zaključili smo da državne ustanove za smeštaj osoba sa invaliditetom imaju nekoliko izvora finansiranja:

- Republički budžet
- Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku
- Ministarstvo zdravlja
- Korisnici
- Penzije korisnika
- Samofinansiranje
- Porodica
- Rođaci.

U 2004. godini, struktura izvora finansiranja ove ustanove je bila sledeća:

- Republički budžet 59,3%
- Penzije korisnika 19,2%
- Samofinansiranje 11,6%
- Ostali izvori 9,9%.

Izabrana ustanova je u 2004. godini imala 83 korisnika i 66 zaposlenih radnika. Prema podacima izabrane državne Ustanove za smeštaj osoba sa invaliditetom prosečna bruto zarada zaposlenih u ovoj ustanovi, u posmatranom periodu, je iznosila 22.425 dinara. Sa druge strane, bruto zarada ove ustanove po jednom korisniku usluga je iznosila 17.562 dinara, ukupni mesečni rashodi ustanove po jednom korisniku iznosili 31.627 dinara, a prispeli prihodi samo iz Republičkog budžeta po jednom korisniku iznosili su 13.768 dinara prosečno mesečno.

Iz ukupnih prispelih sredstava (prihod ustanove) 81,6% odnosi se na finansiranje bruto zarada zaposlenih u Ustanovi. Interesantno je da se iz ukupnih sredstava po osnovu priliva iz svih izvora izdvaja 14,7% sredstava za plate 9 radnika koji se finansiraju iz Republičkog budžeta, 16,0% sredstava se odnosi na zarade jednog lekara, jednog fizioterapeuta i deset medicinskih sestara, a finansiraju se iz sredstava koja dolaze iz Ministarstva zdravlja, dok se zarade ostalih 45 radnika finansiraju iz cene smeštaja korisnika (50,9%). Ukupni troškovi koje je ova ustanova imala u toku 2004. godine su bili za čak 36,3% veći od ukupnog priliva sredstava, što je uzrokovalo deficit u poslovanju.

4.2.1.3. Projekcije troškova personalnih asistenata

U predviđanju budućih troškova pošli smo od pretpostavke da će rast nominalne mase zarada u javnom sektoru, u periodu 2005-2008. godine, iznositi 7% prosečno godišnje. Dodatne pretpostavke koje smo uveli su (1) obračun troškova (suma bruto zarada) za postojeći broj personalnih asistenata (29 koji rade po ugovoru o delu i 12 koji su u stalnom radnom odnosu) i (2) obračun troškova (suma bruto zarada) u slučaju da se broj personalnih asistenata povećava u istoj proporciji prema ugovoru o delu i onih koji su u stalnom radnom odnosu.

Bazirajući se na prethodno navedenim činjenicama projektovali smo ukupne godišnje troškove za angažovanje personalnih asistenata za 2005, 2006, 2007. i 2008. godinu. U tabeli 5. data je suma godišnjih troškova, u četiri

varijante, potrebnih za angažovanje, odnosno zapošljavanje personalnih asistenata, kako po ugovoru o delu, tako i po osnovu stalnog radnog odnosa.

Tabela 5. Suma troškova za bruto plate asistenata koji bi bili angažovani

	Suma bruto zarada							
	41 PA		75 PA		100 PA		130 PA	
	29 prema ugovoru	12 u stalnom radnom odnosu	53 prema ugovoru	22 u stalnom radnom odnosu	71 prema ugovoru	29 u stalnom radnom odnosu	92 prema ugovoru	38 u stalnom radnom odnosu
2005	5,496,730	3,689,221	10,045,748	6,763,571	13,457,511	8,915,617	17,437,902	11,682,532
2006	5,881,501	3,947,466	10,748,950	7,237,021	14,399,537	9,539,710	18,658,555	12,500,309
2007	6,293,206	4,223,789	11,501,377	7,743,613	15,407,505	10,207,489	19,964,654	13,375,331
2008	6,733,731	4,519,454	12,306,473	8,285,666	16,486,030	10,922,014	21,362,180	14,311,604

4.2 .2. Analiza koristi

Analiza koristi primene Programa personalnih asistenata ima tri aspekta:

- **Prvi**, zasniva se na razlici između troškova modela personalnih asistenata i troškova klasičnog modela smeštaja invalida u Ustanovu;
- **Drugi**, bazira se na sagledavanju ekonomskih efekata po osnovu mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom koji imaju personalne asistente i ostvarivanju individualne i društvene koristi po tom osnovu;
- **Treći**, razmatra kvalitet života osoba sa invaliditetom koji imaju personalne asistente u odnosu na one koji ih nemaju, i u odnosu na one koji su smešteni u odgovarajuću državnu ustanovu.

Neto korist kod prvog pristupa dobijamo kao razliku između bruto zarade jednog personalnog asistenta i ukupnih troškova po zaposlenom i po jednom korisniku u državnoj Ustanovi za smeštaj osoba sa invaliditetom, za svaku pojedinu godinu.

Tabela 6. Neto korist – razlika između ukupnih godišnjih troškova Ustanove za smeštaj osoba sa invaliditetom po zaposlenom i troškova angažovanja jednog personalnog asistenta u stalnom radnom odnosu

	2004	2005	2006	2007	2008
Troškovi ustanove po jednom zaposlenom	477,273	510,682	546,430	584,680	625,607
Troškovi ustanove po jednom korisniku	379,518	406,084	434,510	464,926	497,471
Troškovi bruto plata po jednom personalnom asistentu u stalnom radnom odnosu	287,322	307,435	328,956	351,982	376,621

Neto korist (kada poredimo sa troškovima ustanove po zaposlenom)	189,950	203,247	217,474	232,697	248,986
Neto korist (kada poredimo sa troškovima ustanove po korisniku)	92,196	98,649	105,555	112,944	120,850

Projekcija svih troškova se zasniva na istim pretpostavkama koje smo prethodno naveli.

Obračunata neto korist u tabeli 6. je pozitivna u oba slučaja:

- Kada poredimo bruto zaradu jednog personalnog asistenta u stalnom radnom odnosu sa ukupnim troškovima ustanove po zaposlenom na godišnjem nivou;
- Kada poredimo bruto zaradu jednog personalnog asistenta u stalnom radnom odnosu sa ukupnim troškovima ustanove po korisniku na godišnjem nivou.

Prema drugom pristupu, obračunata neto korist predstavlja razliku između projektovanih troškova (mase bruto zarada) za angažovanje svih personalnih asistenata i mase bruto zarada zaposlenih osoba sa invaliditetom koji imaju personalne asistente. Naime, ideja je da osobe sa invaliditetom koje imaju personalne asistente u što većoj meri budu radno angažovane u narednim godinama, jer će na taj način ostvarivati socijalnu uključenost i sva svoja ekonomska i socijalna prava. Ovu ideju smo potkrepili činjenicama o stepenu obrazovanosti osoba sa invaliditetom koji su bili ispitanici u Anketi koju je sproveo Centar za samostalni život invalida u okviru ovog Projekta (tabela 5.). Izuzetno povoljna struktura obrazovanosti ovih osoba sa invaliditetom daje nam za pravo da u naš model obračuna neto koristi uvrstimo ovu pretpostavku. U prilog ovome su i činjenice da je preko dve trećine anketiranih osoba sa invaliditetom nezaposleno, kao i njihova izražena želja da budu aktivni članovi društva i da svojim radom i aktivnostima doprinose razvoju zemlje i društva.

Tabela 7. Struktura korisnika usluga personalnih asistenata prema Anketi Centra za samostalni život invalida, u zavisnosti od njihove školske spreme i zaposlenosti

		Da li ste zaposleni ili radno angažovani				
		da-stalno	na određeno	s vremena na vreme	ne	penzioner
Školska sprema	bez škole	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	specijalna	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	osnovna	0.0	0.0	0.0	14.8	0.0
	srednja	4.9	1.6	3.3	36.1	0.0
	viša	0.0	0.0	0.0	8.2	0.0
	fakultetsko obrazovanje	6.6	1.6	6.6	9.8	3.3
	drugo magistratura /	1.6	0.0	0.0	0.0	0.0

U prethodno navedenom kontekstu je i naše insistiranje na potrebi daljeg širenja modela personalne asistencije, računajući da će se na taj način povećavati i procenat radno angažovanih korisnika usluga personalnih asistenata.

Imajući u vidu inače veliki procenat nezaposlenosti tj. registrovanu stopu nezaposlenosti u Srbiji koja je u januaru 2005. godine iznosila 28,9% (u obračun su uzeta samo nezaposlena lica koja aktivno traže zaposlenje), proces zapošljavanja osoba sa invaliditetom će biti otežan, ali činjenica da su sve dosadašnje procene o procentu nezaposlenih osoba sa invaliditetom vrlo visoke (oko 70%) govore da se ovaj proces sporo odvija i da je nužno da se on ubrza. Uvođenje modela personalnog asistenta na način kako je to urađeno u toku realizacije ovog Projekta, bi moglo, po našoj oceni, u značajnoj meri da podstakne brže zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji.

Kako bismo izračunali benefite od primene usluga personalnih asistenata pošli smo od pretpostavke da će se osobe sa invaliditetom koje budu koristile usluge personalnih asistenata lakše zapošljavati i samim tim osećaću se korisno što sami sebe izdržavaju i što daju svoj doprinos društvu kome i sami pripadaju.

Osnovne makroekonomske pretpostavke od kojih smo pošli u projektovanju efekata po osnovu zapošljavanja osoba sa invaliditetom korisnika usluga personalnih asistenata su:

- Prognozirani rast GDP,
- prognozirana stopa inflacije
- prognozirana stopa realnog rasta zarada,
- prognozirani broj osoba sa invaliditetom korisnika usluga personalnih asistenata koji će biti zaposlen u posmatranom periodu.

Tabela 8. Prognozirane stope rasta inflacije i zarada

Godina	Prognozirana stopa inflacije u %	Prognozirana realna stopa rasta zarada u %	Procenjena nominalna stopa rasta bruto zarada u %
2005	9.0	4.5	13.9
2006	8.5	4.0	12.8
2007	8.0	3.5	11.8
2008	7.5	3.0	10.7

Osnovni i polazni podatak u obračunu benefita od zapošljavanja osoba sa invaliditetom korisnika personalnih asistenata je godišnja bruto zarada na nivou Srbije za 2004. godinu koja je iznosila 246.660 dinara po zaposlenom. Na osnovu datih stopa u prethodnoj tabeli o nominalnoj stopi rasta zarada na godišnjem nivou obračunali smo sume bruto zarada u zavisnosti od broja osoba sa invaliditetom koje će biti zaposlene. Analiza u obračun uzima varijante da će u slučaju angažovanja 41 personalnog asistenta biti radno angažovano 41 korisnik usluga personalnih asistenata, kao i da će se taj broj povećavati, na 75, odnosno 100 ili u najboljem slučaju 130.

Tabela 9. Uporedni prikaz troškova i benefita

Godina	2005	2006	2007	2008
Troškovi za bruto zarade 41 personalnog asistenata	9,185,951	9,828,967	10,516,995	11,253,184
Troškovi za bruto zarade 75 personalna asistenta	16,809,319	17,985,971	19,244,989	20,592,139
Troškovi za bruto zarade 100 personalna asistenta	22,373,128	23,939,247	25,614,994	27,408,044
Troškovi za bruto zarade 130 personalna asistenta	29,120,434	31,158,864	33,339,985	35,673,784
Benefiti od bruto zarada zaposlenih 41 korisnika usluga personalnih asistenata	11,519,281	12,998,357	14,529,563	16,087,859
Benefiti od bruto zarada zaposlenih 75 korisnika usluga personalnih asistenata	21,071,855	23,777,482	26,578,469	29,429,010
Benefiti od bruto zarada zaposlenih 100 korisnika usluga personalnih asistenata	28,095,807	31,703,309	35,437,959	39,238,680
Benefiti od bruto zarada zaposlenih 130 korisnika usluga personalnih asistenata	36,524,549	41,214,302	46,069,346	51,010,284

Uporednom analizom troškova koji obuhvataju sume bruto zarada zaposlenih personalnih asistenata i benefita koji se odnose na sume bruto zarada zaposlenih korisnika usluga personalnih asistenata dolazimo do procene da će u slučaju zapošljavanja osoba sa invaliditetom koje će imati svoje personalne asistente troškovi biti pokriveni benefitima i da će biti ostvarena neto dobit.

Tabela 10. Neto korist – razlika između troškova PA i benefita po osnovu zarada zaposlenih osoba sa invaliditetom koje imaju personalnog asistenta

	razlika između bruto zarada osoba sa invaliditetom koje bi bile zaposlene i bruto zarada personalnih asistenata			
2005	2,333,330	4,262,537	5,722,680	7,404,116
2006	3,169,390	5,791,510	7,764,062	10,055,437
2007	4,012,568	7,333,480	9,822,965	12,729,362
2008	4,834,674	8,836,871	11,830,636	15,336,500

U trećem pristupu razmatraju se dodatni pozitivni efekti od primene modela personalnih asistenata po osnovu poboljšanja kvaliteta života invalida.

Primenom modela personalne asistencije u toku primene Projekta SPAS u Srbiji je pokazao da on pruža mogućnost za inkluziju osoba sa invaliditetom u ekonomski i društveni život. Sa druge strane, ovaj model vodi ka deinstitucionalizaciji pomoći osobama sa invaliditetom. Kao takav on obezbeđuje znatno humaniji život i

porodica koje imaju osobe sa invaliditetom, samih osoba sa invaliditetom i njihovih porodica. U tom smislu personalna asistencija predstavlja »meru i aktivnost« koja vodi ostvarivanju prethodno navedenih ciljeva koji su i milenijumski, i PRSP-ovski, i reformski i sistemsko-invalidski. Zbog konzervativnih pogleda na svet i porodicu, nije uputno »personalnu asistenciju« videti kao alternativu za porodicu nego, kao nešto što je podrška porodici (bilo porodici »porekla«, bilo samostalnoj porodici). Personalna asistencija je komplementarna porodičnim naporima i omogućava ono što prevazilazi porodične kapacitete – potpunu participaciju u zajednici (ako porodična asistencija olakšava svakodnevni život funkcionisanje »po kući«, personalna asistencija je ključni preduslov za »izlazak iz kuće« i, autonoman život u zajednici). Ona oslobađa ličnost, a samo samostalna ličnost može ravnopravno da se uključuje u ekonomski, društveni i porodični život.

Treba insistirati takođe na radnom angažovanju osoba sa invaliditetom u III sektoru tj. nevladinim organizacijama gde bi oni mogli kroz svoje angažovanje ostvarivati svoja prava i ciljeve.

Prethodno navedeno, uz bitno poboljšanje kvaliteta životnog standarda, odnosno zadovoljavanja svakodnevnih potreba osoba sa invaliditetom, su veoma visoko vrednovani benefiti. Ako se ovi tzv. ekonomski nemerljivi benefiti dodaju ocenjenim ekonomskim efektima po osnovu prvog i drugog pristupa obračuna neto koristi, dolazi se do zaključka da je Cost-Benefit analiza ulaganja u organizovanje mreže servisa personalnih asistenata za pomoć osobama sa invaliditetom u Srbiji pokazala da je model personalne asistencije u nas visoko isplativ.

5. Struktura finansiranja modela personalne asistencije u Srbiji

Implementacija projekta SPAS podrazumevala je finansiranje neto zarada personalnih asistenata iz sredstava Projekta i iz participacije osoba sa invaliditetom (20% od primanja za tuđu negu i pomoć), dok je sredstva za poreze i doprinose na zarade trebalo obezbediti iz državnih fondova. Iz Izveštaja o aktivnostima projekta SPAS se može videti da je problem obezbeđivanja sredstava iz državnih fondova dugo rešavan.

Čak i ako bi se obezbedila donatorska sredstva za finansiranje neto zarada, uz povećanje participacije korisnika usluga personalnih asistenata za neko dogledno vreme, država će morati da računa, da nakon prestanka donacija preuzme obavezu finansiranja dalje primene ovog modela.

Imajući ovo u vidu, u ovom delu rada, pokušali smo da ocenimo kolika bi sredstva trebalo obezbediti za finansiranje Modela i iz kojih izvora u periodu do 2008. godine. Pod pretpostavkom da se dominantan deo neto zarada personalnih asistenata i dalje finansira iz donatorskih sredstava, izvršili smo obračun koliko bi ta sredstva iznosila ako bi se donela odluka o selektivnom povećanju iznosa tuđe neke i pomoći i ako bi i dalje korisnici usluga personalnih asistenata iz ovih sredstava participirali u neto ceni usluge sa 20% od iznosa tuđe nege i pomoći.

Pretpostavka od koje smo pošli je da će se u 2006. godini iznos tuđe pomoći i nege povećati i da će njeno učešće u prosečnoj zaradi na nivou Republike iznositi 70%. Naš predlog je da iznos tuđe pomoći i nege treba da bude različit i da bi za to trebalo utvrditi odgovarajuće kriterijume. Iznos tuđe pomoći i nege bi, ako računamo prema nivou prosečne zarade na nivou Republike trebalo da iznosi od 50 do 100%. Osobe sa invaliditetom bi plaćale iz tuđe pomoći i nege deo iznosa za usluge personalnih asistenata. Prema trenutnom stanju ovaj iznos je 20% od nivoa tuđe pomoći i nege ali se planira da se ovaj procenat vremenom koriguje. U 2007. godini prema našim očekivanjima deo koji plaćaju osobe sa invaliditetom za usluge personalnih asistenata iznosio bi 30%, a u 2008. godini 40% od iznosa naknade za tuđu pomoć i negu. U narednim

tabelama dajemo pregled troškova za tuđu pomoć i negu kao i deo koji bi osobe sa invaliditetom izdvajale iz tih sredstava za usluge personalnih asistenata.

Tabela 11. Tuđa pomoć i nega i deo koji će osoba sa invaliditetom odvajati za usluge PA od iznosa tuđe pomoći i nege na godišnjem nivou, po osobi (PA, odnosno korisnik usluge)

	Godišnja suma prognozirane prosečne neto zarade u Republici Srbiji	Tuđa pomoć i nega u dinarima (godišnja suma za jednu osobu)	Tuđa pomoć i nega u dinarima (prosečno mesečno za jednu osobu)	Deo koji bi osoba sa invaliditetom odvajala za usluge PA od tuđe pomoći i nege na godišnjem nivou
2006	217,597	152,318	12,693	30,464
2007	243,230	170,261	14,188	51,078
2008	269,316	188,521	15,710	75,409

Prema našim pretpostavkama o broju povećanja kako personalnih asistenata tako i osoba sa invaliditetom koje izdvajaju deo od tuđe pomoći i nege za usluge personalnih asistenata (u 2006. godini 20%, u 2007., 30% i u 2008. 40%) u narednim tabelama dajemo sumu troškova prema različitom broju personalnih asistenata.

Tabela 12. Suma sredstava koju treba obezbediti za isplatu tuđe pomoći i nege iz državnih fondova ako se polazi od pretpostavke da je iznos ove pomoći 70% od prosečne neto zarade na nivou Republike⁷

	Suma para koja bi se izdvajala za tuđu pomoć i negu			
	41 osoba sa invaliditetom	75 osoba sa invaliditetom	100 osoba sa invaliditetom	130 osoba sa invaliditetom
2006	6,245,029	11,423,834	15,231,778	19,801,311
2007	6,980,693	12,769,561	17,026,082	22,133,906
2008	7,729,373	14,139,097	18,852,129	24,507,767

Tabela 13. Suma para koju bi osobe sa invaliditetom izdvajale iz tuđe pomoći i nege za usluge personalnih asistenata

	Suma para iz tuđe pomoći i nege za usluge personalnih asistenata			
	41 PA	75 PA	100 PA	130 PA
2006	1,249,006	2,284,767	3,046,356	3,960,262
2007	2,094,208	3,830,868	5,107,824	6,640,172
2008	3,091,749	5,655,639	7,540,852	9,803,107

Kao što smo rekli, naša analiza pretpostavlja da će se neto zarade personalnih asistenata finansirati delom od strane donatora a delom iz tuđe pomoći i nege osoba sa invaliditetom, dok će se deo razlike između bruto i

⁷ Obuhvata i deo koji se prema sadašnjim propisima isplaćuje pa bi dodatni rashodi za državu bili manji.

neto zarada tj. poreze i doprinose finansirati iz budžeta. U narednim tabelama dajemo pregled troškova koje će snositi donatori i država za zarade personalnih asistenata.

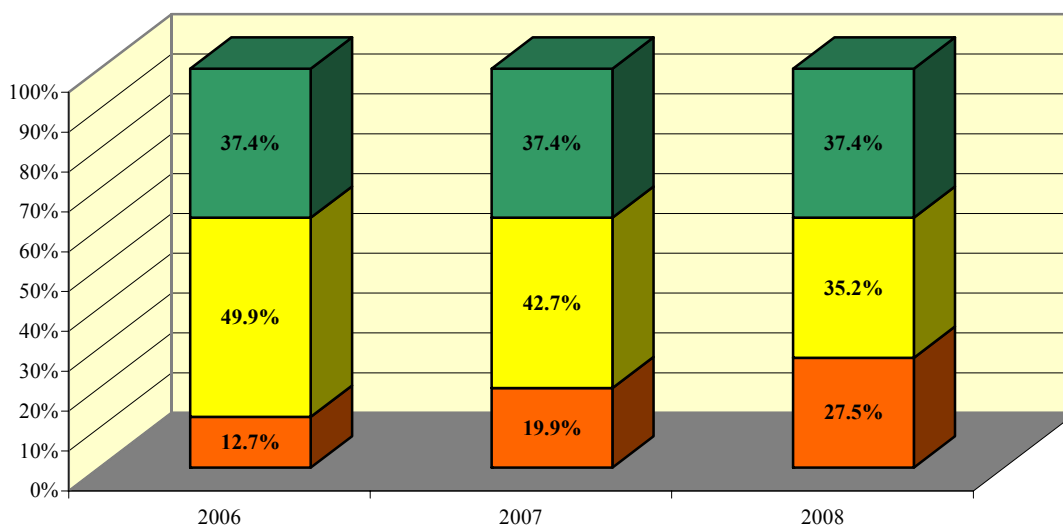
Tabela 14. Suma para za deo neto zarada personalnih asistenata koje će finansirati donatori

	Suma donatorskih sredstava za neto zarade personalnih asistenata			
	41 PA	75 PA	100 PA	130 PA
2006	4,906,911	8,978,774	11,953,136	15,555,783
2007	4,492,623	8,221,120	10,941,631	14,241,997
2008	3,956,161	7,239,989	9,632,066	12,540,814

Tabela 15. Suma para koju će obezbeđivati država (sredstva iz kojih će se plaćati porezi i doprinosi za SO na zarade personalnih asistenata

	Suma para koju će obezbeđivati država za personalne asistente			
	41 PA	75 PA	100 PA	130 PA
2006	3,673,050	6,722,431	8,939,755	11,642,819
2007	3,930,163	7,193,001	9,565,538	12,457,816
2008	4,205,275	7,696,511	10,235,126	13,329,863

Grafikon 7. Struktura sredstava za finansiranje modela personalne asistencije prema izvorima u periodu od 2006. do 2008. godine

■	Udeo para koju će obezbeđivati država u ukupnim bruto zaradama PA
■	Udeo para iz donatorskih sredstava u ukupnim bruto zaradama PA
■	Udeo para iz tuđe pomoći i nege za usluge personalnih asistenata u ukupnim bruto zaradama PA

6. Zaključna razmatranja

- 6.1 Model personalne asistencije omogućava promene u poimanju invalidnosti – od medicinskog modela zasnovanog na personalnim činiocima (stepen oštećenja i ograničenja), prema socijalnom modelu, odnosno, razumevanju invalidnosti kao interaktivnog procesa. Invalidnost označava situaciju koja je smetnja ostvarivanju životnih navika (potreba) pojedinca koja proističe iz dinamične interakcije između ličnih činilaca (oštećenje ili nesposobnost) i činioca okruženja (prepreka). Ovaj model doprinosi promeni paradigme »socijalne odgovornosti« (od socijalne sigurnosti – »zaštita i zbrinjavanje« - ka socijalnoj uključenosti, odnosno, stvaranju jednakih mogućnosti za punu participaciju marginalizovanih ili socijalno isključenih grupa). U tom kontekstu, personalna asistencija je jedan od načina za otklanjanje prepreka i stvaranje jednakih mogućnosti na području obrazovanja, zapošljavanja, građanskog aktivizma i slično. Ovakav pristup jasno je iskazan i u pravilu br.4 „Standardnih pravila UN za izjednačavanje mogućnosti osobama sa invaliditetom“⁸
- 6.2 U literaturi „personalna asistencija“ u oblasti zaštite osoba sa invaliditetom, znači da asistencija treba da bude prilagođena ličnim pojedinačnim potrebama svakog od njih, odnosno da se aktivnosti vezane za život osobe sa invaliditetom koju ona sama ne može da obavi prenose na personalnog asistenta, a korisnik odlučuje kada i na koji način bi se te aktivnosti sprovele. Suština modela personalne asistencije je oslobađanje ličnosti osoba sa invaliditetom uz personalnog asistenta i stvaranje uslova u kojima bi ove osobe bile oslobodjene zavisnosti u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba koja proizilazi iz njihovog oštećenja.
- 6.3 Sa druge strane, model personalne asistencije predstavlja podršku porodici na dva načina: prvo, oslobađa članove porodice koji su vodili brigu o osobi sa invaliditetom, da mogu da se zaposle i da na kvalitetniji način organizuju život u porodici; drugo, ovaj model omogućava da osoba sa invaliditetom može da osnuje svoju porodicu i da preuzme odgovarajuću ulogu u porodici. Personalna asistencija je komplementarna porodičnim naporima i omogućava ono što prevazilazi porodične kapacitete – potpunu participaciju u zajednici.
- 6.4. Primena modela personalne asistencije u toku realizacije Projekta SPAS u Srbiji je pokazala da on pruža mogućnost za inkluziju osoba sa invaliditetom u ekonomski i društveni život iz čega proizlazi i odgovarajuća ekonomska dobit. Sa druge strane, ovaj model vodi ka deinstitutionalizaciji pomoći osobama sa invaliditetom. U tom smislu personalna asistencija predstavlja »meru i aktivnost« koja vodi ostvarivanju ciljeva koji su definisani kako u Milenijumskim razvojnim ciljevima i Strategiji za smanjenje siromaštva, tako i u Strategiji razvoja i reforme socijalne politike.
- 6.5. Neophodno je razlikovati «usluge personalnog asistenta» od «naknade za tuđu pomoć i negu», jer su to dve različite kategorije. Stoga ih ne bi trebalo suprotstavljati, već ih treba posmatrati komplementarno u svim mogućim kombinacijama.

---

⁸ Standardna pravila Ujedinjenih Nacija za izjednačavanje mogućnosti za osobe sa invaliditetom, donela je Generalna Skupština UN u oktobru 1993. godine. U martu 1995. godine ovaj dokumenat prihvatila je i Vlada Savezne Republike Jugoslavije.

- 6.6. Porodice kao vrsta "institucije" koje pružaju pomoć osobama sa invaliditetom često postaju fizički, finansijski i emocionalno veoma opterećene, što dovodi do teškoća u funkcionisanju njihovih članova. Stacionarne institucije podrazumevaju da svaka osoba sa invaliditetom mora da se prilagođava propisanom funkcionisanju cele institucije, i fizički i psihološki, pri čemu ona gubi sopstveni integritet kao ljudsko biće i nema skoro nikakve šanse za socijalnu i ekonomsku uključenost. Mobilne, ambulantne institucije utvrđuju potrebe svakog korisnika i određuju radnika, vreme i dužinu njegovog rada kod svakog pojedinog korisnika što dovodi do toga da kvalitet života korisnika usluga zavisi od tuđe procene i on je prinuđen da se na to ograniči. Karakteristike modela državne ustanove za smeštaj osoba sa invaliditetom u Srbiji govore u prilog uvođenja modela personalnih asistenata
- 6.7. U strukturi sredstava za finansiranje modela personalne asistencije u Srbiji u periodu 2006-2007. godine, najveći udeo imaće donatori. U 2006. godini učešće donatora u finansiranju bruto zarada personalnih asistenata bi trebalo da iznosi 49,9%, u 2007. godini 42,7%, dok bi se u 2008. godini smanjilo na 35,2%. Smanjivanje udela u finansiranju bruto zarada personalnih asistenata od strane donatora bi korenspondiralo sa povećanjem udela u finansiranju od strane osoba sa invaliditetom (iz tuđe pomoći i nege), koje bi u 2006. godini iznosilo 12,7%, u 2007. godini 19,9% i u 2008. godini 27,5% od zarade asistenata. Učešće države u finansiranju bruto zarada personalnih asistenata je u sve tri godine nepromenjeno i iznosilo bi 37,4%. Učešće korisnika bazira se na pretpostavci da će se u 2006. godini iznos tuđe pomoći i nege povećati i da će njeno učešće u prosečnoj zaradi na nivou Republike iznositi 70%. Osobe sa invaliditetom bi plaćale iz tuđe pomoći i nege deo iznosa za usluge personalnih asistenata, koji bi u 2007. godini prema našim očekivanjima iznosio 30%, a u 2008. godini 40%. od iznosa naknade za tuđu pomoć i negu.
- 6.8. Kada bi država preuzela i deo donatorskih sredstava, učešće državnih sredstava za ove namene u projektovanom GDP iznosilo bi u 2008. od 0,00038% do 0,0012%, u zavisnosti od broja personalnih asistenata koji se budu angažovali. Ovo pokazuje da bi Srbija, nakon 2008. godine, mogla da preuzme finansiranje programa personalne asistencije u celosti
- 6.9. Anketa koju je sproveo Centar za samostalni život invalida Srbije pruža bitne elemente za oblikovanje potreba i profila sadašnjih i budućih korisnika usluga personalnih asistenata. Nešto više od polovine ispitanika je starosti od 30 do 50 godina. Skoro svi koriste invalidska kolica te im je potrebna pomoć u kretanju i transportu, pomoć vezana za nabavke, obavljanje poslova u domaćinstvu, pomoć radi obavljanja socijalnih kontakata, pomoć radi održavanja lične higijene, pomoć u edukaciji, pomoć radi obavljanja profesionalnih obaveza, i pomoć pri ishrani. Korisnici su uglavnom završili srednju školu, višu ili visoku ali je visok procenat nezaposlenih u ovoj populaciji. Takođe najveći procenat ispitanika živi sa porodicom i uglavnom se izdržavaju od lične penzije tj. Invalidnine
- 6.10. Država će svakako imati koristi ako se poveća zaposlenost, s jedne strane, time što će se radno angažovati nezaposleni da rade kao personalni asistenti, i sa druge strane biće lakše radno angažovati korisnike usluga personalnih asistenata tj. osobe sa invaliditetom koje će uz pomoć svojih asistenata moći da obavljaju poslove za koje su školovani. Uvođenje modela personalnog asistenta na način kako je to urađeno u toku realizacije ovog Projekta, bi moglo, u značajnoj meri da podstakne brže zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji i njihovu ukupnu uključenost u društvene i razvojne tokove.
- 6.11. Studijom tj. metodom poređenja troškova i koristi smo potvrdili da je **Program personalnih asistenata u Srbiji ekonomski veoma opravdan** i sa individualnog stanovišta (korisnika usluga) i sa stanovišta društva. Bitno poboljšanje kvaliteta životnog standarda, odnosno zadovoljavanja svakodnevnih

potreba osoba sa invaliditetom koje nudi model personalne asistencije, su veoma visoko vrednovani benefiti. Ako se ovim tzv. ekonomski nemerljivim benefitima dodaju ocenjeni ekonomski benefiti po osnovu prvog i drugog pristupa obračuna neto koristi, dolazi se do zaključka da je **Cost-Benefit analiza ulaganja u organizovanje mreže servisa personalnih asistenata za pomoć osobama sa invaliditetom u Srbiji pokazala da je model personalne asistencije u nas visoko isplativ, te bi trebalo učiniti napore da se ovaj oblik podrške zadrži i postepeno uključuje u sistem.**

- 6.12. Na kraju, mišljenja smo da Centar za samostalni život invalida Srbije treba da dobije akreditaciju za obavljanje treninga i obuke kako budućih korisnika usluge servisa personalnih asistenata, tako i lica koja bi se bavila poslovima personalne asistencije do nivoa od koga korisnici preuzimaju ovu obuku radi zadovoljavanja specifičnih individualnih potreba. Ovo stoga, što smo, tokom istraživanja i rada na delu Projekta vezanog za Cost-Benefit analizu, došli do uverenja da bi se samo u okviru ove Institucije treninzi i obuka lica za bavljenje poslom personalne asistencije osoba sa invaliditetom, mogli obavljati na kvalitetan način

Institut G17

G17+ Institut je osnovan kao odgovor na ekonomske i političke promene koje su se desile u Srbiji i Crnoj Gori. Izazovi tranzicije stvorili su potrebu da se uspostavi naučni i istraživački institut koji će doprineti jačanju suštinskih vrednosti građanskog društva. Institut svoju delatnost obavlja u okviru sedam odeljenja: Odeljenje za obrazovanje, Odeljenje za makroekonomsku politiku, Odeljenje za socijalnu politiku i razvoj ljudskih resursa, Odeljenje za institucionalne i pravne reforme, Odeljenje za evropske studije, Odeljenje konsaltinga i Centar za proučavanje odbrane i bezbednosti.

G17+ Institut je posvećen proučavanju privrednih procesa i primeni savremenih dostignuća u društvenim naukama. Istraživanja obuhvataju pitanja makro i mikro ekonomske politike i socijalne politike u procesu tranzicije ka tržišnoj ekonomiji zasnovanoj na znanju i konkurentnosti i demokratski razvijenom modernom društvu. Specializovane oblasti kojima se G17+ Institut bavi su: obrazovanje, tržište rada i razvoj ljudskih resursa, zdravstvo, siromaštvo, socijalna zaštita, penzijsko-invalidsko osiguranje, društvena i ekonomska Cost-Benefit analiza u upravljanju projektima iz oblasti socijalne i ekonomske sfere, savremeni ekonomski tendovi i politika, statističke i ekonometrijske metode ekonomske analize, prognoziranje društveno-ekonomskih kretanja, regionalna ekonomija, međunarodna ekonomija i tehnološki razvoj, informacione tehnologije i drugo. Institut je sproveo značajan broj studija iz prethodno navedenih oblasti, a eksperti ovog Instituta imaju priznatno znanje i kompetencije na domaćem i međunarodnom nivou.

Cilj Instituta nije samo da poveća akademsko razumevanje tranzicije kao fenomena, već i da pruži dragoceno stručno znanje i savete stvaraocima politike i međunarodnim organizacijama.

Partneri G17+ Instituta su sledeće institucije i organizacije:

Vlada Srbije i Crne Gore, Svetska Banka, Ujedinjene Nacije (*UNDP, FAO, UNICEF*), *USAID*, *CASE* Institut (Varšava, Poljska) Ministarstvo inostranih poslova Republike Poljske, *Danish Ministry of Defence*, *NATO Public Diplomacy Department*, *Konrad Adenauer* fondacija (Nemačka), Odeljenje za društveni razvoj i radnu snagu (Ekonomski fakultet, Bratislava, Slovačka), *European Centre for Social Welfare Policy Research* (Beč,

Austrija), *CIPE* (Vašington, SAD), *Salford*, *CERGE* (Prag, Češka), *Open Society Institute* (Budimpešta, Mađarska), *Central European University* (Budimpešta, Mađarska) *WBT* (Nemačka), *GTZ* (Nemačka), *Center for Liberal Strategies* (Sofija, Bugarska), *Booz Allen Hamilton*, *Institut za strateške studije i prognoze* (Crna Gora) *Centar za civilno-vojne odnose* (Srbija), *Ministarsvo inostranih poslova Norveške*, *Rothschild Conseil International*, *DVV Društvo za obrazovanje odraslih* (Nemačka), *USAID*, *TETRA PAK*, *British Council* (UK), *SUPERGAS* (Izrael), *IKEA*, *European Training Fondation ETF*, *National Observatory*, *EAR*, *IMC* (UK), *Jefferson Institute* (USA), *Privredna komora Srbije*, *Hypo Alpe-Adria-Bank*, *Novosadska Banka*, *Institut za uporedno pravo*, *Balkan Trust for Democracy*, *KfW Group* (Nemačka), *Raiffeisen bank* (Srbija), *Friedrich Ebert Stiftung* (Nemačka), *OECD*, *CIR* (Francuska), *SEERC* (Grčka), *Volksbank* (Srbija), *Ambasada Francuske* (SCG), *Ambasada Velike Britanije* (SCG), *Novator Ltd.* (UK), *Američka ambasada* (SCG), *Nemačka ambasada* (SCG), *Bear, Stearns & Co.* (SAD), *The Vienna Institute for International Economic Studies* (Austrija), *Ekonomski fakultet* (Beograd), *Pravni fakultet* (Beograd), *FON* (Beograd), *Fond za otvoreno društvo* (Srbija), *Freedom House* (Srbija), *Holandska ambasada* (SCG), *Hanns Seidel Stiftung* (SCG), *The Urban Institute* (SAD), *Balkan Advisory Company* (Bulgaria), *Beogradska berza*, *Ekonomski institut*, *Institut za strateske studije i prognoze ISSP* (Podgorica), *Serbia Local Government Reform Program* (Beograd), *De Lorenzo Formazione S.r.l.* (Italija), *Berenschot International Solutions* (Holandija), *Ambasada Republike Koreje*, *Daimler Chrysler* (SCG), *Mitsui & Co. Ltd.* (Japan), *Rockefeller Brothers Fund* (SAD), *Zadužbina Ilije M. Kolarca*, *EU Institute for Security Studies* (Paris), *Deutsche Banka* (Nemačka), *KPMG*

Centar za samostalni život invalida Srbije

Centar za samostalni život invalida Srbije, osnovan je 1996. godine u Beogradu i radi na promovisanju ljudskih prava i potencijala osoba sa invaliditetom. Član je Evropske mreže za samostalni život osoba sa invaliditetom – ENIL i saraduje i sa Svetskom organizacijom osoba sa invaliditetom – DPI kao i brojnim drugim organizacijama u zemlji i svetu.

Centar je zasnovan na **cross-dissability** načelu, odnosno okuplja osobe sa različitim vrstama invaliditeta, koje povezuju zajedničke potrebe i interesi a misija je promovisanje filozofije samostalnog života osoba sa invaliditetom i rad na stvaranju uslova za njenu primenu u Srbiji.

Osnovne aktivnosti Centra proizlaze iz njegovih specifičnih ciljeva: ostvarenje osnovnih građanskih i ljudskih prava osoba sa invaliditetom, promovisanje socijalnog pristupa invalidnosti u ekonomskoj, socijalnoj i stambenoj politici, afirmisanje sposobnosti osoba sa invaliditetom i razvoj njihovih potencijala i ličnosti, stvaranje novih usluga za podršku osobama sa invaliditetom (*Servis Personalnih Asistenata*), stvaranje pristupačne životne sredine, stanovanja i transporta i smanjenje dvostruke diskriminacije žena sa invaliditetom. Centar je u proteklih nekoliko godina bio uključen u velike projekte, kao što su: *Servis personalnih asistenata* u Srbiji; *Razvoj kapaciteta organizacija osoba sa invaliditetom*; *Zastupnički rad i liderstvo*; *Sprovedjenje strategije za smanjenje siromaštva*; *Rod, pol i invalidnost*. Ove projekte finansirali su *Development Cooperation of Ireland*, *Handicap International*, *Oxfam*, *Catholic Relief Services*, *DFID*, *Ministarstvo za socijalna pitanja Republike Srbije*.

Development Cooperation Ireland

Development Cooperation Ireland je agencija Vlade Republike Irska osnovana za pomoć zemljama u razvoju 1974. godine.

Irska razvojna politika je sastavni deo šire državne spoljne politike, čiji ciljevi su mir i pravda. Ovakva politika i programi odražavaju dugotrajnu posvećenost ljudskim pravima, pravdi i jednakosti u međunarodnim okvirima i neodvojivi su od irske spoljne politike u celini.

Rad agencije je podeljen u devet sekcija:

- UN (multilateralna pomoć)
- EU (multilateralna pomoć)
- Programske zemlje (bilateralna pomoć)
- Neophodna pomoć i oporavak
- Civilno društvo, ljudska prava i demokratizacija
- Tehnička i specijalizovana pomoć
- Evaluacija i provera
- Komunikacija, informacije i razvojno obrazovanje
- Servisi podrške

Osnovni principi Development Cooperation Ireland su: rad na iskorenjivanju siromaštva i gladi, ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja, promovisanje rodne jednakosti i osnaživanje žena, smanjivanje smrtnosti dece, unapredjenje zdravlja majki, borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti, razvoj globalnog partnerstva za razvoj,

Izvori informacija:

3. "Osobe sa invaliditetom i okruženje" Centar za proučavanje alternative, Beograd 2001.
4. "Izveštaj o aktivnostima projekta SPAS za period 1. decembar 2002 – 1. decembar 2003. god." Centar za samostalni život invalida Srbije, Beograd decembar 2003.
5. "Kako ostvariti socijalnu uključenost"-Deklaracije iz Madrida i Saporoa, Centar za samostalni život invalida Srbije, Beograd novembar 2002.
6. "Razumevanje invalidnosti – Socijalni model", Oxfam
7. "Servis personalnih asistenata kao alternativni oblik podrške invalidima", Centar za samostalni život invalida Srbije, Beograd 2001.
8. "Ključ za jednakost – Standardna pravila Ujedinjenih nacija za izjednačavanje mogućnosti koje se pružaju osobama sa invaliditetom", Centar za samostalni život invalida Srbije, Beograd 2003.
9. "Socijalna isključenost i siromaštvo", Bilten G17, broj 56-57, Institut G17
10. "Izveštaj o tranziciji u Srbiji i Crnoj Gori", Institut G17, 2004.
11. "Društveno-ekonomski aspekt zaštite invalida", Institut G17, 2002.
12. "Ekonomska i socijalna politika zemlje", Institut G17, 2001.
13. "Disability and the Cost of living", National disability authority, April 2004.
14. "Understanding social inclusion in a larger Europe. An open debate", European Center, Vienna 2003.
15. Materijal sa HELIOS Seminara posvećenog temama direktne isplate Servisa personalnih asistenata, Beograd februar 1997.
16. "Personal Assistant Service in Serbia – Proposal for Irish Aid", Catholic Relief Services/Centre for Independent Living, August 2002.
17. "Self-Determination and Person-Directed Support" Laurie E. Powers, 2003.
18. "Personal Assistance Services: A vital Workplace Support", Ed Turner, J. Michael Barcus, Michael West, & Grant Revell
19. "Servis personalnih asistenata u Srbiji – Anketa", Centar za samostalni život invalida Srbije, 2003. i 2004.
20. G17 Institut
21. Republički zavod za statistiku
22. Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike

